

Promovisanje ekonomskog osnaživanja žena Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu

Decembar, 2013

Rad ka stabilnom
multietničkom Kosovu

Doprinosioci

Autor: Valentina Pancaldi

Urednik: Nora Huseinovic-Veliu

Prevela: Biljana Ivančević

Zahvala

ECMI Kosovo želi da se zahvali Mreži ženskih organizacija Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu (RROGRAEK) na saradnji i podršci u realizaciji aktivnosti koje su dovele do realizacije ovog izveštaja.

ECMI Kosovo www.ecmikosovo.org

ECMI Kosovo je primarna nevladina organizacija koja se bavi pitanjima manjina na Kosovu, sa ciljem da razvije uključujuće, reprezentativne, i institucije osetljive po pitanjima zajednica, koje podržavaju stabilno i multi-etničko Kosovo. ECMI Kosovo doprinosi razvoju, jačanju i implementaciji relevantnog zakonodavstva, podržava institucionalizaciju vladinih tela koja predstavljaju zajednice, i povećava kapacitet aktora civilnog društva i vlade u njihovoj saradnji na konstruktivan i održiv način.

Ul. Nëna Terezë Nr. 41, Apt. 29,
10000 Prishtinë/Priština, Kosovo
Tel.: +381 (0) 38 224 473

Ul. Čika Jovina Nr. 3, 1st Fl,
38220 Mitrovica/Mitrovicë North, Kosovo
Tel.: +381 (0) 64 00 55 488

Mreža ženskih organizacija Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu (RROGRAEK) je osnovana 2000. godine kao neformalna mreža organizacija i aktivista iz svih područja Kosova. Zvanično je registovana i institucionalizovana kao neprofitabilna nevladina organizacija u Septembru, 2007. godine.

Misija RROGRAEK-a je podrška, integracija i promovisanje prava i interesa žena i devojaka zajednica Roma, Aškalija i Egipćana sa cijelog Kosova, bez obzira na njihovu političku, versku i etničku pripadnost, starosnu dob, obrazovanje, seksualnu orijentaciju i sposobnost. RROGRAEK ostvaruje ovaj cilj putem razmene iskustava i informacija, partnerstva, umrežavanja, istraživanja, zastupanja i pružanja usluga.

Ul. UÇK K-14, Prizemlje, Br. 1A-1
10000 Priština, Kosovo
Tel.: +381 (0) 38 733 265

Napomena

Ovaj izveštaj je finansijski podržan od strane zajedničkog projekta UN Women/UNDP/EU za Žene, Mir i Sigurnost. Stavovi i mišljenja izražena u ovom izveštaju ne predstavljaju stavove UN Women, UNDP ili EU.

Autorska Prava

© Evropski Centar za Pitanja Manjina (ECMI) Kosovo, Decembar 2013. Sva prava su rezervisana. Nijedan deo ove publikacije ne sme biti reprodukovan, snimljen u sistem za pronalaženje podataka, ili emitiran na bilo koji način i u bilo kojoj formi, elektronskoj, mehaničkoj, fotokopiji, snimanja ili na bilo koji drugi način bez prijašnjeg traženja dozvole od ECMI Kosova.

SADRŽAJ

I	UVOD.....	6
1.1	ROMKINJE, AŠKALIJE I EGIPĆANKE NA KOSOVO	6
1.2	NAPREDAN PRAVNI OKVIR SA NEDOVOLJNOM PRIMENOM.....	7
1.3	HITNOST DA SE PREDUZME AKCIJA	10
1.4	PREGLED I OBRAZLOŽENJE PROJEKTA.....	11
1.5	CILJEVI I STRUKTURA IZVEŠTAJA	12
II	INFORMATIVNI I KONSULTATIVNI SASTANCI.....	14
2.1	UVOD.....	14
2.2	PROFIL KORISNIKA.....	15
2.3	PREPREKE I PREDNOSTI PRI ZAPOSŁJAVANJU	17
2.3.1	<i>Velike prepreke.....</i>	<i>17</i>
2.3.2	<i>Snage i potencijali</i>	<i>18</i>
2.4	INTERESOVANJA I POSLOVNI PLANOVI.....	20
2.5	ZAKLJUČCI.....	24
III	OBUKA VELIKIH RAZMERA	25
3.1	UVOD.....	25
3.2	PRVI UPITNIK.....	27
3.2.1	<i>Pozadina ispitanika, prethodna iskustva i ideje za budućnost.....</i>	<i>27</i>
3.2.2	<i>Test za saporocenu - Da li sam preduzetnica?</i>	<i>30</i>
3.2.3	<i>Potrebe i očekivanja</i>	<i>31</i>
3.3	DRUGI UPITNIK.....	34
3.3.1	<i>Ocena obuke</i>	<i>34</i>
3.3.2	<i>Stečene veštine, uvećano znanje i budućí planovi.....</i>	<i>35</i>
3.4	ZAKLJUČCI.....	38
IV	INDIVIDUALNO PODUČAVANJE I PODRŠKA	39
4.1	UVOD.....	39
4.2	PRUŽANJE INDIVIDUALNOG PODUČAVANJA	40
4.3	POMOĆ PRISTUPANJU FINANSIJSKIM SREDSTVIMA.....	41
4.4	PRUŽANJE POMOĆI ISTE VRSTE	42
4.5	ZAKLJUČCI.....	43
V	OKRUGLI STOLOVI I STRATEŠKI SASTANCI	44

5.1	UVOD.....	44
5.2	OKRUGLI STOLOVI	46
5.2.1	<i>Pozitivni koraci ka napred.....</i>	46
5.2.2	<i>Veliki trajni problemi.....</i>	47
5.3	STRATEŠKI SASTANCI NA CENTRALNOM NIVOU.....	50
5.3.1	<i>Promovisanje radnje</i>	50
5.4	IZRAŽENE PREPORUKE	52
5.5	ZAKLJUČCI.....	54
VI	GLAS NAŠIH KORISNICA.....	55
VI	ZAKLJUČCI I PREPORUKE	56
	<i>Preporuke institucijama na centralnom nivou</i>	58
	<i>Preporuke institucijama na lokalnom nivou.....</i>	59
	<i>Preporuke OCD i poslovnim udruženjima žena</i>	60
	<i>Preporuke donatorima</i>	62
VII	DODACI	63

LISTA AKRONIMA I SKRAĆENICA

ARR	Agencija za rodnu ravnopravnost
KSZ	Konsultativni savet za zajednice
RFKZ	Razvojni fond za kosovske zajednice
OPIZ	Odbor za prava i interese zajednica
OCD	Organizacija civilnog društva
D&D	Centar za podršku preduzećima
EK	Evropska komisija
ECMI	Evropski centar za pitanja manjina
EU	Evropska Unija
KAS	Kosovska agencija za statistiku
KDS	Kosovska državna služba
KFOS-SOROS	Kosovska fondacija za otvoreno društvo
MPŠRR	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i ruralni razvoj
MZP	Ministarstvo za zajednice i povratak
MKOS	Ministarstvo za kulturu, omladinu i sport
MONT	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju
MRSZ	Ministarstvo za rad i socijalnu zaštitu
MTI	Ministarstvo za trgovinu i industriju
NVO	Nevladina organizacija
NRAEWOK	Mreža organizacija Roma, Aškalija i Egipćana Kosova
KPZ	Kancelarija za poslove zajednica
KDV	Kancelarija dobre vladavine
OMIK	Misija OEBS-a na Kosovu
KP	Kabinet premijera
OEBS	Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi
JP	Javna preduzeća
P&O	Pitanja i odgovori
RAE	Zajednice Roma, Aškalija i Egipćana
SHE-ERA	Poslovno udruženje žena
MSP	Mala i srednja preduzeća
UNDP	Program Ujedinjenih Nacija za razvoj
UNKT	Kosovskim tim Ujedinjenih Nacija
UNSCR	Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija
UN Women	Entitet Ujedinjenih Nacija za rodnu ravnopravnost i poboljšanje položaja žena
WB	Svetska banka

Ovaj izveštaj izlaže aktivnosti koje je sproveo Evropski centar za pitanja manjina (ECMI Kosovo) i mreža organizacija žena Roma, Aškalija i Egipćana Kosova (NRAEWOK), u okviru projekta *Promovisanje ekonomskog osnaživanja žena Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu* koji finansira UN Women/UNDP/EU. Kroz opis ponuđene podrške i analizu njenog uticaja na buduću perspektivu korisnica, nameravalo se da se potraži dvostrani cilj. Prvo, on pruža vredne informacije u pogledu današnjih životnih uslova žena Roma, Aškalija i Egipćana, njihovih prioriteta i interesovanja. Drugo, i najvažnije, ova publikacija snažno zagovara povećanu opredeljenost svih uključenih interesnih grupa ka promovisanju poboljšanja ekonomske situacije žena Roma, Aškalija i Egipćana i integraciju u društvo.

1.1 ROMKINJE, AŠKALIJE I EGIPĆANKE NA KOSOVO

Danas na Kosovu, uslovi života zajednica Roma, Aškalija i Egipćana čini posebnu stvar za zabrinutost koja, ubedljivo, zahteva ekstenzivnu pažnju. Zapravo, uprkos rastućim podeljenim međunarodnim naporima usmerenim na poboljšanje ukupnog stanja ovih grupa, oni i dalje pate u posebno nepovoljnim uslovima života, generalno, širom regiona, a na Kosovu naročito.

Mnogi faktori doprinose većoj ugroženosti i marginalizaciji zajednica Roma, Aškalija i Egipćana, dotičući sve aspekte njihovog dnevnog života. Među njima, ograničen pristup zapošljavanju i generalno nedovoljnom zastupljenosti u nacionalnoj državnoj službi, direktno povezano sa visokom stopom napuštanja osnovne škole i najnižim delom udela u srednjem obrazovanju, čine glavne probleme¹. Osim toga, neadekvatan pristup pružanju zdravstvenih i javnih usluga, stalna potreba za održivim stanbenim rešenjima i velika fizička odvojenost od okoline, doprinose kritičnim životnim standardima koji pogađaju ove zajednice. Šta više, prikazano stanje generalno rezultira daljim pogoršanjem dodatnim teškoćama povezanim sa njihovom kulturnom pozadinom, istorijskim nasleđem i izuzetnom slabošću njihovih reprezentativnih političkih subjekata.

Posmatrajući, posebno ekonomske uslove zajednica Roma, Aškalija i Egipćana, nedovoljno prilika za zapošljavanje su dodatno pogoršani često uočenom endemskom diskriminacijom. Važno je istaći da pri ocenjivanju teškoća koje se odnose na tržište rada, situaciju koja karakteriše manjinske zajednice potrebno je smatrati kao deo sveukupnih okolnosti na Kosovu u celini, u kojima se živi. Tačnije, nezaposlenost je široko prepoznatljiva kao vodeći problem zemlje.² Ipak, pripadnici zajednica Roma, Aškalijai Egipćana su bez sumnje među

¹ Misija OEBS na Kosovu, jul 2012, [Izveštaj o oceni prva zajednica, treće izdanje](#); Evropska Komisija, oktobar 2013, Kosovo* 2013 Izveštaj o napretku, SWD(2013) 416 konačan, Brisel, 16.10.2013

² Program za razvoj UN (UNDP), februar 2013, [Izveštaj o istraživanju javnosti V](#)

prvima koji su time pogođeni. U stvari, ove grupe doživljavaju široku politiku isključivanja i ukorenjenim nejednakostima u radnoj sredini, direktno i često jasno povezano sa njihovom nacionalnom pripadnošću³. Značajno, poređenje prosečnih prihoda i stopa nezaposlenosti na nacionalnom nivou, otkriva njihov stalan, posebno ugrožen položaj⁴.

U ovom okviru, stanje Roma, Aškalija i Egipćana zasluđuje posebnu pažnju. Pripadnici ugroženih zajednica i istovremeno, njihova najslabija komponenta, žene su žrtve dvostrane ugroženosti. One se, zbog toga stalno suočavaju sa ogromnim problemima u ulazak u sve sektore već krhkog tržišta rada i bilo koju vrstu građanske inicijative ili organizacije. Zaista, značaj društvenih pravila vođenih tradicijom, nošenje duboko ukorenjene rodne uloge i rasprostranjeni rani brakovi, stvaraju još veće prepreke stvarnom uživanju njihovih osnovnih prava.⁵

Predstavljena slika neminovno dovodi u pitanje efikasnost postojećeg širokog pravnog i institucionalnog okvira za zaštitu kako rodne ravnopravnosti tako i prava manjinskih zajednica. I zaista, uprkos tome što se zasnivaju na međunarodno priznatim najboljim praksama, njihova stvarna primena i dalje je izuzetno slaba, predstavljajući ključne izazove kojimase hitno treba pozabaviti.

1.2 NAPREDAN PRAVNI OKVIR SA NEDOVOLJNOM PRIMENOM

Uprkos usvajanju dalekosežnog i naprednog pravnog okvira kako za zaštitu prava zajednica tako i za unapređenje rodne ravnopravnosti, svakodnevni životni uslovi Roma, Aškalija i Egipćana se, tokom godina nisu poboljšali na zadovoljavajuć način.

Ustav Kosova priznaje široka prava svim manjinskim zajednicama⁶. Međutim, teškoće u iskorenjivanju percipiranih stalnih problema koji pogađaju Rome, Aškalije i Egipćane u svim oblastima, nosi potrebu za rezervisanje posebne pažnju ovim grupam. Kao posledica toga, nekoliko dodatnih pravnih instrumenata usvojena su na centralnom i lokalnom nivou. U tom smislu, član 9. *Zakona o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika*⁷ pretpostavlja određen značaj, zahtevajući posebno razmatranje poboljšanja situacije sa zapošljavanjem zajednica Roma, Aškalija i Egipćana i garantovanje rodne ravnopravnosti u ekonomskim i društvenim prilikama⁸. Šta više, *Strategija za integraciju zajednica Roma,*

³ Evropski centar za prava Roma, februar 2007, [Staklena kutija: Isključivanje Roma iz zapošljavanja](#)

⁴ Prema [UNDP 2012](#), dok je prosečna mesečna plata po osobi na Kosovu 260 evra - najniža u region, posle Albanije, prosečan ukupan prihoda romskih, aškalijjskih i egipćanskih porodica ostaje ispod 120 evra mesečno; dok je 47.02% kosovskih Albanaca nezaposleno, Romi, Aškalije i Egišćani heavily surpass these figures with respectively 60.22%, 60.46% and 80% of unemployment

⁵ Videti na pr. ECMI Kosovo, oktobar 2012, [Poboljšavanje pružanja obrazovanja zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana: dobre prakse i preporuke – priručnik za službenike opština](#)

⁶ *Ustav Republike Kosovo*, 2008, poglavlje III "Prava zajednica i njihovih pripadnika", članovi 57-62

⁷ *Zakon o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu*, zakon br. 03/L-047, 2008

⁸ *ibidem*, član 9, "Ekonomске i socijalne mogućnosti" (posebno član 9.2 i član 9.4)

Aškalijai Egipćana i srodni *akcioni plan*⁹ izražavaju odlučnost vlade da “uradi sve što je u njenoj moći da stvori odgovarajuće uslove za zajednice Roma, Aškalija i Egipćana tako da mogu da uživaju jednaka prava sa svim etničkim zajednicama na Kosovu bez makakvog oblika diskriminacije.”¹⁰ Strategija ima za cilj jačanje intgeracije tri zajednice u sve ključne sektore, obezbeđujući socijalno i ekonomsko blagostanje kao i učešće u političkom životu¹¹.

Ipak, napredna priroda navedenih obaveza, kako u pogledu proglašenih načela i predloženih mera, na žalost, pati od izuzetno slabog sprovođenja u svim sferama. Do ove faze, ambiciozni karakter pravnog okvira nije ispunjen konkretnim poboljšanjem položaja uslova života ciljnih zajednica, niti njihove integracije u nacionalni sistem.

Značajno je, da se ne može prepoznati značajno poboljšanje kada se posmatraju naročito cilejvi zapošljavana uključeni u tekst strategije¹², koji, umestona usvajanje aktivnih mera za zapošljavanje pozivaju na pružanje specifične stručne obuke i promovisanje samo zapošljavanja. Slično tome, primena strategije razvoja malih i srednjih preduzeća 2012-2016¹³, postavlja za cilj unapređenje položaja preduzetnika iz manjinskih zajednica i garantovanje jednakih mogućnosti između polova, pokazuje glavne nedostatke. I zaista, prema najnovijem Izveštaju o ljudskom razvoju¹⁴, samo 11% privatnih preduzeća registrovanih na Kosovu su u vlasništvu žena, a to su gotovo isključivo individualna ili mikro - preduzeća. Dalje, isti izveštaj osuđuje stalno uskraćivanje prava žena na nasleđstvo, što pokazuje činjenica da je samo 2% nepokretne imovine u vlasništvu žena. Osim toga, žene spadaju u jedva 10.7% zaposlenih ispitanika, prema najnovijem istraživanju o radnoj snazi¹⁵, čineći da se Kosovo rangira najniže u region prema indeksu razvoja polova (0.76).

Tačnije, kako ne postoje zvanični objavljeni statistički podaci koji se posebno tiču Romkinja, Aškalijki i Egipćanki na Kosovu, prema istraživanju koje je sprovedla Kosovske fondacije za otvoreno društvo (KFOS - SOROS) u 2009-oj, manje od 6% ispitanika je izjavio da ima plaćen posao, a samo 0.8% da su samozaposleni¹⁶.

⁹ *Strategija za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana u Republiku Kosovo 2009-2015*, decembar 2008; *Akcionni plan Republike Kosovo osprovođenju strategija za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana 2009-2015*, kancelarija za dobru vladavinu kabineta premijera (KDV-KP)

¹⁰ *ididem*, Uvod, 1.1. Predgovor “Vizija i ciljevi”

¹¹ Sectori strategije: obrazovanje; zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje; zdravstvo i socijalna pitanja ; stambena i divlja naselja; povratak i reintegracija; upis i dokumenta; pol; kultura, medijii informisanje; učešće i zastupljenost; bezbednost i policija

¹² Misija OEBS-a na Kosovu, septembar 2012, *Doprinos reviziji napretka akcionog plana strategija za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćanana Kosovu, 2009–2015*

¹³ *Strategija za razvoj malih i srednjih preduzeća za Kosovo 2012-2016*

¹⁴ UNDP Kosovo, 2012, *Izveštaj o razvoju ljudi, Kosovo 2012*, strana 72; ove brojke pomenula zamenik premijera i ministarka trgovine i industrije Kusari-Lila, na Svestkom samitu žena održanom u Maleziji 6-8 juna 2013

¹⁵ Kosovska agencija za statistiku, Svetska banka, septembar 2013, *Rezultati Kosova 2012 istraživanje o radnoj snazi*, dijagram 2, strana 11

¹⁶ Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS–SOROS), 2009, *Položaj zajednica Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu*, strana 32

Prema najnovijem OEBS-ovom doprinos napretku pregleda akcionog plana¹⁷, faktori koji uveliko otežavaju postizanje stvarnih poboljšanja su identifikovani u slabom političkom angažovanju na centralnom i na lokalnom nivou, nedovoljnoj raspodeljenih sredstava, i odsustvu pravih zvaničnih aktivnosti praćenja statusa izvršenja. Osim toga, kao što se više puta pokazalo kroz aktivnosti ovog projekta, relevantne prepreke zadovoljavajućoj praksi obično potiču od nedostatka adekvatne komunikacije i saradnje između različitih uključenih aktera. Konačno, slab stepen javne svesti i informacija o relevantnim pravnim instrumentima i odgovornim agencijama omogućava preživljavanje široke rasprostranjenosti predrasuda i diskriminatornih praksi.

Pored toga, na lokalnom nivou je određen broj opština usvojio posebne lokalne akcione planove. U nedostatku definisanog i sveobuhvatnog referentnog modela, poređenja različitih lokalnih planova otkriva prisustvo važnih neslaganja. Kao rezultat toga, stvarna primena nacionalne strategije, kao i specifične radnje predviđene na opštinskom nivou, i dalje, u velikoj meri zavise od političke volje i proističuće raspodele sredstava u svakoj opštini pojedinačno.

Pored toga što osuđuju nedovoljnu zaštitu prava manjinskih zajednica, prikazani podaci takođe pružaju jasan dokaz nedovoljnog poštovanja Zakona o ravnopravnosti polova¹⁸ i oskudne rezultate koje je postigao nedavno završen *kosovski programme o ravnopravnosti polova*¹⁹ i *akcioni plan za jačanje ekonomskog položaja žena*²⁰. Zaista, nagli skok stope nezaposlenosti žena, oskudno obrazovanje, njihovo angažovanje na manje kvalifikovanim poslovima i nedostatak mogućnosti za više kvalifikacije, slab pristup i nedostatak slobode prema porodičnim sredstvima za planiranje i imovine, kao i nizakstepen učešća žena u javnim i rukovodećim strukturama, doprinose njihovom snažno diskriminisanom društvenom položaju. Patrijarhalne norme i prakse utvrđene u kosovskom društvu u celini, a posebno u manjinskim zajednicama, nose duboko ukorenjene fiksne rodne uloge, uglavnom s obzirom da smatra neprikladnik da se žene pojavljuju na tržište rada i takmiče sa muškarcima u privatnom preduzeću. Ove strukture dodatno pokreću punu ekonomsku i finansijsku nezavisnost žena i devojaka.

Shodno tome, neophodna je posebna pažnja i akcije velikih razmera za efikasno rešavanje teških uslova života i ugroženosti Romkinja, Aškalijki i Egipćanki i promovisanje njihovog ekonomskog osnaživanja. U tom smislu, samostalno preduzetništvo se ovde posmatra kao najvredniji način da se ublaže trenutne teškoće²¹ i izazove rast stvaranjem prihoda i održive

¹⁷ Misija OEBS-a na Kosovu, septembar 2012, [doprinos napretku revizije akcionog plana strategije za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu 2009-2015](#)

¹⁸ [Zakon o ravnopravnosti polova na Kosovu](#), zakon br. 2004/2, posebno delovi/članovi 12 i 13

¹⁹ [Kosovski program o ravnopravnosti polova 2008-2013](#), kabinet premijera, Agencija za ravnopravnost polova, 2008

²⁰ [Kosovski akcioni plan za ekonomsko osnaživanje žena 2011-2013](#)

²¹ UNDP Kosovo, 2012, [Izveštaj o razvoju ljudi, Kosovo 2012](#), strana 38

nezavisnosti. Veruje se da je ulaganje u male poslovne aktivnosti i obuka isplativ način da se postigne ovaj cilj.²²

Višestruki akteri su uključeni u ovaj težak zadatak, koji neminovno, zahteva značajne zajedničke napore i saradnju između različitih relevantnih državnih organa, agencija civilnog društva i drugih zainteresovanih strana. Glavne odgovornosti, međutim, leže u rukama opština, čija pravna ovlašćenja i obaveze obuhvataju regulisanje i aktivnu podršku razvoju lokalne ekonomije i malih preduzeća²³.

1.3 HITNOST DA SE PREDUZME AKCIJA

Krajnja hitnost da se konkretno bavi diskriminacijom po polu i poboljša opšte stanje žena je dobilo na značaju tokom poslednjih godina. U skladu sa međunarodno - sankcionisanim naporima u tom pravcu, poštovanje prava žena i promocija njihovog osnaživanja postavljeni su kao prioritet koji vodi delovanje kosovske vlade. U tom smislu, na institucionalnom nivou je preduzeto nekoliko inicijativa kao i među organizacijama civilnog društva sa ciljem da se podigne svest o trenutnoj situaciji i afirmiše snažna potreba da se time bavi.

Među brojnim primerima, izrada takozvanih "Prištinskih principa"²⁴ stiče izuzetnu važnost. Stvoreni u okviru Međunarodnog samita o poboljšanju ekonomskog položaja žena koja je održana u oktobru 2012²⁵, oni daju skup smernica za otklanjanje prepreka za učešće žena u politici, pomažu njihovo ekonomsko osnaživanje i pristupanje bezbednosti i pravdi. Dalje, principi su iznedrili potpis Nacionalne platforme za žene preduzetnice²⁶ u aprilu 2013 godine. Potpisana od četrdesetak lica, platforma osuđuje nedostatak dugoročne nacionalne vizije održive politike specijalno dizajnirane za zatvaranje jaza zasnovanog na polu u učešću u preduzetničkim aktivnostima i poziva na razvoj i promociju ženskog preduzetništva.

Pored toga, kritični uslovi života žena na Kosovu i slabe garancije njihovih prava oštro su osudili predsedna gospođa Atifete Jahjaga i zamenik premijera i ministarka trgovine i industrije, gospođa Mimoza Kusari-Lila prilikom vodećeg svetskog ekonomskog foruma za žene, Globalni samit žena, održanog u Maleziji prošlog juna²⁷. U tom smislu, aktivno učešće

²² Inicijative Roma za otvoreno društvo, septembar 2012, [osnaživanje putem zapošljavanja: kapitalizacija o ekonomskim mogućnostima za uključivanje Roma](#)

²³ Videti na pr. ECMI Kosovo, jun 2012, [Perspektive o lokalnom ekonomskom razvoju u decentralizovanim opštinama na Kosovu](#)

²⁴ [Prištinski principi](#), "Partnerstvo za promene – jačanje ekonomskog položaja žena", 4-6 oktobar 2012, Priština

²⁵ Međunarodni samit o jačanju ekonomskog položaja žena, "Partnerstvo za promene – osnaživanje žena", 4-6 October 2012, Priština

²⁶ [Nacionalna platforma za žene preduzetnice u Republici Kosovo](#) je dobrovoljna neformalna grupa stvorena 8-og aprila 2013 godine, uz učešće NVO, udruženja žen, poslovnih udruženja, mreža, agencija za obrazovanje i osposobljavanje i medija. Platform je ustanovljena prema indikatorima o ženama preduzetnicima, iz Istanbula (SBA, zakon o malim preduzećima za Evropu).

²⁷ [Svetski samit žena 2013](#), Kuala Lumpur, Malezija, 6-8 jun 2013

najviših predstavnika Kosova na samitu svakako pokazuje važnost institucionalne opredeljenosti za borbu protiv diskriminacije na osnovu pola.

Ipak, i pored nesporne zasluge brojnih inicijativa promovisanih u obe oblasti, i oblasti manjinskih zajednica i zaštiti prava žena, konkretni rezultati urađeni do ovog trenutka su, bez sumnje, nedovoljni.

Iako priznaje niz ograničenih pomaka napred, nedavno objavljen izveštaj Evropske komisije o napretku na Kosovu 2013 godine²⁸ naglašava slabost dostignuća ostvarenih u ovim sektorima. Posmatrajući posebno ekonomsku sferu, izveštaj identifikuje najteža prepreke socio-ekonomskom razvoju zemlje sa veoma problematičnom poslovnom i trajno nisku stopu aktivnosti i zaposlenosti. Ovo pogađa naročito žene, manjinske zajednice i mlade. Prema tome, zabeležen je samo oskudan i diskontinualno ostvaren napredak u sprovođenju zakonodavstva koje se odnosi na manjinske zajednice, bez stvarne promene u uslovima života Roma, Aškalija i Egipćana. Štaviše, slične procene nažalost odnose se i na oblast ženskih prava i ravnopravnost polova. U tom smislu, dakle, smatra se da upornost trenutnog stanja predstavlja značajnu prepreku na putu Kosova ka pristupanju Evropskoj uniji.

Data slika neminovno potvrđuje već navedenu snažnu hitnost za opsežnu zajedničku posvećenost ka postizanju činjeničnog poboljšanja statusa Romkinja, Aškalijki i Egipćanki. Ekonomsko osnaživanje, a posebno samostalno preduzetništvo, treba smatrati ključnim faktorom za uspešan ishod ovog zahtevnog izazova.

1.4 PREGLED I OBRAZLOŽENJE PROJEKTA

U tom okviru, projekat koji finansira UN Vomen/UNDP/EU, *Promovisanje jačanja ekonomskog položaja Romkinja, Aškalijki i Egipćanki na Kosovu*, koji sprovodi Evropski centar za pitanja manjina (ECMI Kosovo) i Mreža organizacija Romkinja, Aškalijki i Egipćanki Kosova (NRAEVOK), ima za cilj da unapredi i ojača ciljni ekonomski položaj žena. Predviđeni rezultati imaju za cilj povećanje ekonomskih mogućnosti za Romkinje, Aškalijke i Egipćanke da steknu individualnu nezavisnost, pobegnu od siromaštva i bolje se integrišu u kosovsko društvo.

Preciznije, promovisane aktivnosti prate dvostruki pravac. Prvo, one teže ka povećanju profesionalnih i preduzetničkih sposobnosti korisnica, kao i ka pravcu jačanja njihovog samopouzdanje i znanja u vezi sa pravima koja im pripadaju i akterima odgovornim za njihovo osiguravanje. Drugo, projekat ima za cilj da podigne institucionalnu svest o socio-ekonomskom položaju Romkinja, Aškalijki i Egipćanki zalažući se za povećanu podršku od strane organa vlade na lokalnom i centralnom nivou.

²⁸ Evropska komisija, oktobar 2013, Kosovo* 2013 Izveštaj o napretku, SWD(2013) 416 konačan, Brisel, 16.10.2013

Primarni korisnici projekta su Romkinje, Aškalijke i Egipćanke, mlade i sredovečne žene, koje direktno profitiraju od aktivnosti osposobljavanja. Četrdeset i jedna učesnica trenutno živi u opštinama Mitrovica, Uroševac, Peć, Prizren, i Đakovica. Od tog broja je odabrano osam žena koje će dobiti individualnu obuku i pomoć iste vrste koja omogućuje stvarnu realizaciju njihovih poslovnih ideja. Pored toga, omogućena je dugoročna održivost započetih biznisa kroz podršku koja se pruža korisnicama u pristupu spoljnim finansijskim sredstvima i kapitalu.

Drugi set predviđenih aktivnosti, odnosno institucionalna dimenzija projekta, obrađuje pet zainteresovanih opština, kao i institucije na centralnom nivou i druge relevantne aktere. Oni imaju za cilj da dodatno daju indirektnu korist uključenim ženama i njihovim zajednicama. Zaista, potencijalni rezultati zagovaranja i inicijative za podizanje svesti će povećati ojačanu posvećenost ekonomskom osnaživanju Romkinja, Aškalijki i Egipćanki, koja će se idealno održavati i nakon završetka projekta. Pored toga, postoji nada da će pokrenuta komunikacija između raznih agencija da se razvija u trajnu i konstruktivnu saradnju i međusobnu podršku.

U okviru toga, smatra se da ovaj izveštaj predstavlja dragocenu referencu za izradu dodatnih strategija za intervencije i korisno sredstvo za sve aktere uključene u ovu oblast.

1.5 CILJEVI I STRUKTURA IZVEŠTAJA

Izrađen prema informacijama i iskustvima prikupljenim tokom realizacije planiranih aktivnosti, ovaj izveštaj će rekonstruisati faze projekta. Na ovaj način, on ima za cilj da pruži mnoštvo informacija o sadašnjim uslovima života Romkinja, Aškalijki i Egipćanki u i snažno potvrdi hitnost zajedničke sveobuhvatne posvećenosti prema njihovom poboljšanju. Sprovedenjem gore opisane više-dimenzionalne svrhe, ova publikacija će doprineti proceni ključnih izazova koji ometaju ekonomsko osnaživanje žena, predstaviti konkretne uspešne priče koje dolaze od direktnih korisnika projekta i na kraju formulisati preporuke za državne organe i druge uključene aktere. Prema tome, tekst će biti podeljen u pet glavnih delova, u skladu sa prvobitno predviđenim aktivnostima projekta.

Nakon ovog uvoda, deo II će prikazati rezultate tri informativna sastanaka koji su prethodno održani na početku osnovnih aktivnosti. Integrisan sa podelom upitnika koji su zahtevali lične podatke i interesovanja koja se odnose na poslovne interese, prikupljene informacije omogućile su postizanje boljeg razumevanja aktuelnog stanja i prioriteta korisnica a kasnije, strukturisanje prilagođenjeobuke i konkretne podrške.

Deo III sadrži temeljnu procenu ponuđenih programa obuke velikih razmera na osnovu glasova korisnica. Procena neposrednog uticaja predloženih aktivnosti i njihova potencijalne korisnost u aktuelizaciji nezavisnih preduzeća je dobijena kroz analizu rezultata dva dodatna upitnika, podeljenih pre početka odnosno nakon završetka obuke.

Deo IV će oslikati individualnu obuku ponuđenu osam izabranih žena. Ove aktivnost , koje su uključivale pomoć u izradi i poslovnih planova, smernice za pristup spoljnom finansiranju i pružanje podrške iste vrste, imaju za cilj da se usaglase sa činjeničnom realizacijom preduzetničkih ideja korisnica.

Konačno, fokus će skrenuti u drugi aspekt projekta, odnosno skup aktivnosti koje direktno uključuju lokalne i centralne institucije. Prvo je bilo organizovano pet okruglih u ciljnim opštinama, koji su stvorili dragocenu priliku za pokretanje konstruktivne komunikacije i razmene među relevantnim akterima. Nakon toga, obavljeno je deset strateških sastanaka sa ključnim institucija na centralnom nivou i poslovnim udruženjima. Videvši učešće najvažnijih aktera aktivnih na terenu, ovi sastanci pratili su svrhu daljeg isticanja snažne neophodnosti za punu posvećenosti ekonomskom osnaživanju i integraciji zajednica Roma, Aškalija i Egipćana uopšte, anaročito žena. Deo V će predstaviti sve nove teme za razgovora prethodi završnom delu završnih zaključaka i preporuka.

II INFORMATIVNI I KONSULTATIVNI SASTANCI

2.1 UVOD

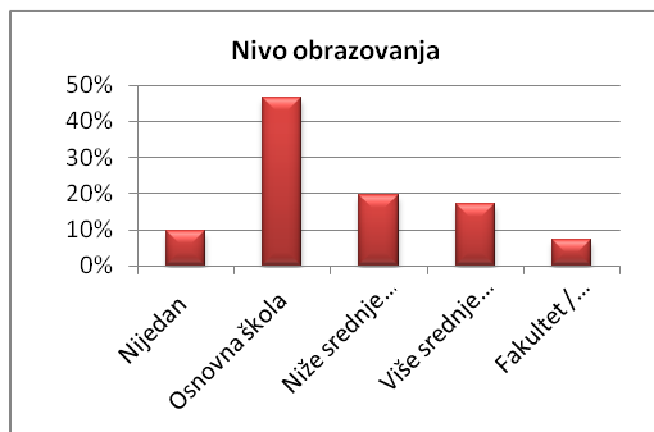
Prva faza aktivnosti predviđenih projektom obuhvatala je organizovanje tri informativna i konsultativna sastanka, koji su održani u opštinama Mitrovica, Uroševac i Đakovica, a prisustvovalo im je ukupno 41 Romkinja, Aškalijka i Egipćanka. Oni su težili cilju da se bolje shvate situacija i kapaciteti ciljne grupe, što je samim tim omogućilo naknadno strukturisanje specifično prilagođenih aktivnosti. Tom prilikom, učesnice su popunile upitnik koji je zahtevao informacije koje se tiču porodice, obrazovanja, podataka o zapošljavanju, veština koje poseduju, interesovanja i potencijalnih poslovnih ideja.

Predstojeći deo prikazuje mnoštvo informacija po osnovu kvantitativne i kvalitativne analize dobijenih rezultata. Ovo ima za cilj da obezbedi vrednu - procenu potreba na osnovu koje bi se, nadamo se pokrenuo ili poboljšao konstruktivan dijalog i saradnja između institucija na lokalnom nivou, organizacija civilnog društva i direktnih korisnika.

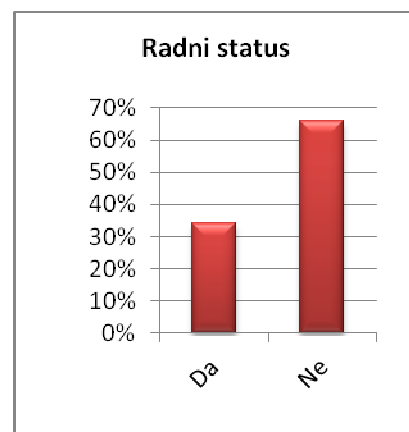
Nakon ove svrhe, ovaj deo izveštaja će biti podeljen u tri glavna poglavlja. Prvi će dati pregled o ličnom profile korisnica i uslove života. Drugi deo će se detaljno baviti finansijskim uslovima žena, sa posebnim fokusom na glavne prepreke koje ih sprečavaju da rade kao i njihove potencijalne snage u ovom smislu. Nakon toga u trećemdelu će biti date potrebe učesnica i interesovanja koja se odnose na posao. Na kraju će biti formulisani neki zaključci. Ovo je predstavljalo značajan input za oblikovanje konkretne ciljne pomoći, koja je kasnije ponuđena korisnicama kroz treninge i dodatnu pomoć.

2.2 PROFIL KORISNIKA

Četrdeset jedna učesnica Romkinja, Aškalijka i Egipćanka²⁹ koje trenutno žive u opštinama Mitrovica, Uroševac, Prizren, Peć i Đakovica, pokriva raspon starosti od ispod 18 do preko 35 godina. Većina njih je ili bila udata (27) i izdržava barem jedno dete (29).

Dijagram 1

Dijagram 2

Skoro ukupno (90%) učesnica sastanka izjavilo je da je završilo barem osnovno obrazovanje. Međutim, samo manje od polovine je pohađalo nižu srednju školu i viši stepen. Prema ovoj perspektivi, karakteristike grupe su u skladu sa prosekom za populaciju Roma, Aškalija i Egipćana, generalno.³⁰

Nasuprot tome, status učesnika u radnoj snazi, iznosi 34%, stavljajući sebe čak iznad proseka žena na Kosovu. Zaista, ukupan broj zaposlenih žena na nacionalnom nivou rezultira sa oko deset procentnih poena niže³¹ a od toga svega 12% ima stalan posao sa punim radnim vremenom³². Očekivano, viši procenat uspešnog zapošljavanja se nalazi među ženama koje su završile više srednje ili visoko obrazovanje.

Preciznije, glavne oblasti u kojima žene koje su učestvovalе u aktivnostima imaju iskustvo su, opadajućim redosledom, čuvanje dece, rukotvorine, priprema hrane, prodaja i čišćenje. Suprotno, samo ograničen broj učesnica je naveo da poseduje veštine u ručnom radu, poljoprivrednim aktivnostima, fabričkim poslovima, maloprodaji i kancelarijskom poslu. Analiza tih odgovora sugerise relativnu snagu u upravljanju ličnim i obavezama koje se odnose na porodicu, sa jedne strane i generalno nezadovoljavajućim nivoom specijalizovanih stručnih kapaciteta, sa druge strane. Indikativno, ako su ručni poslovi

²⁹ Konkretno: 24 Aškalijki, 11 Egipćanki i 6 Romkinja je prisustvovalo sastancima

³⁰ Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS–SOROS), 2009, [Položaj zajednica Roma, Aškalijai Egipćana na Kosovu](#), strana 35

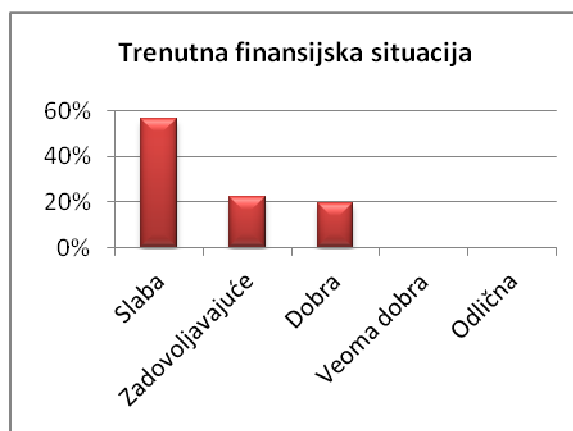
³¹ Kosovska agencija za statistiku, REKOS 2011, [Kosovski popis stanovništva i domaćinstava 2011, konačni rezultati – glavni podaci](#), Tabela 2.3 *tržište rada*, strana 30

³² UNKT, jul 2010, [Kosovo: MDG informativni list 2010](#), strana 13

tradicionalno rezervisani za muškarce, druge nedostajuće veštine obično zahtevaju srednje obrazovanje i stručnost.

Dijagram 3

Dijagram 4

Uprkos ovome, ipak, većina učesnica vidi svoju trenutnu finansijsku situaciju kao lošu i nezadovoljavajućom. Na ovu negativnu ocenu, svakako utiče činjenica da je svega 12 od njih bilo zaposleno tokom prošle godine. Osim toga, skoro univerzalna nezaposlenost muževa tih žena verovatno će pogoršati uslove života celih porodica.

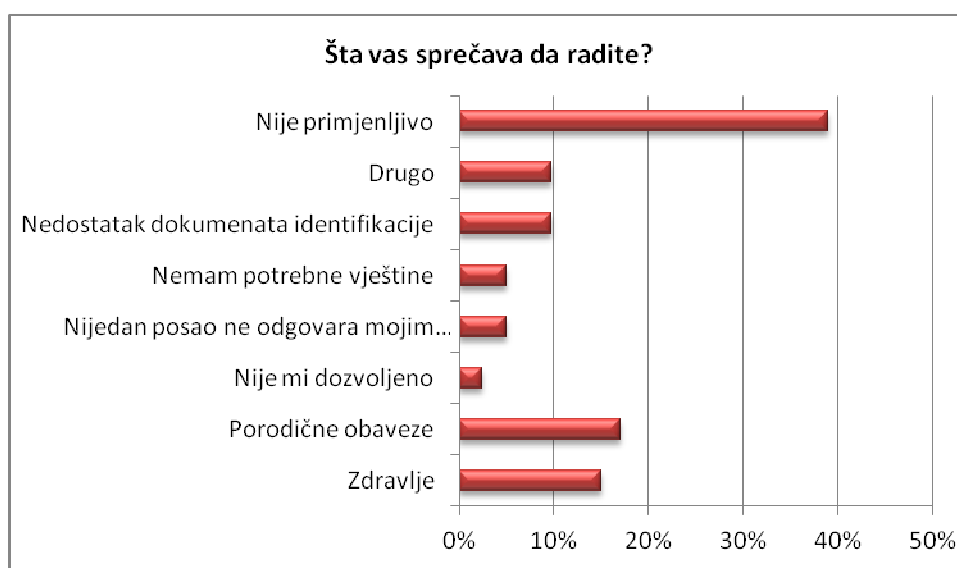
Ova poslednja karakteristika je uporedno, jako visoka za zajednice Roma, Aškalija i Egipćana a upadljivo suprotna podacima koji se odnosena različite etničke grupe. Zaparavo, na nacionalnom nivou, stopa nezaposlenosti po polu veoma favorizuje muškarce, u skoro svim relevantnim sektorima³³.

³³ UNDP Kosovo, 2012, [izveštaj o ljudskom razvoju na Kosovu 2012](#), strana 28

2.3 PREPREKE I PREDNOSTI PRI ZAPOSŁJAVANJU

2.3.1 Velike prepreke

Zdravlje, porodične obaveze i nedostatak ličnih dokumenata identifikovani su kao glavni razlozi koji sprečavaju nezaposlene žene da pristupe tržištu rada. Posmatrajući prve dve istaknute prepreke, skoro polovina ispitanika izjavila je da ne dobija nikakvu vrstu pomoći u kućnim poslovima i oko čuvanja dece. Osim toga, pitanje civilne registracije zasluŹuje posebnu pažnju, čineći široko rasprostranjen problem koji utičena najugroŹenije grupe koje Źive na Kosovu a posebno zajednice Roma, Aškalija i Egipćana. Zapravo, uprkos činjenici da su poslednjih godina preduzete neke aktivne mere, i dalje postoje prepreke za stvarni pristup registrovanju, noseći teške posledice na Źivot ljudi u nekoliko domena³⁴.

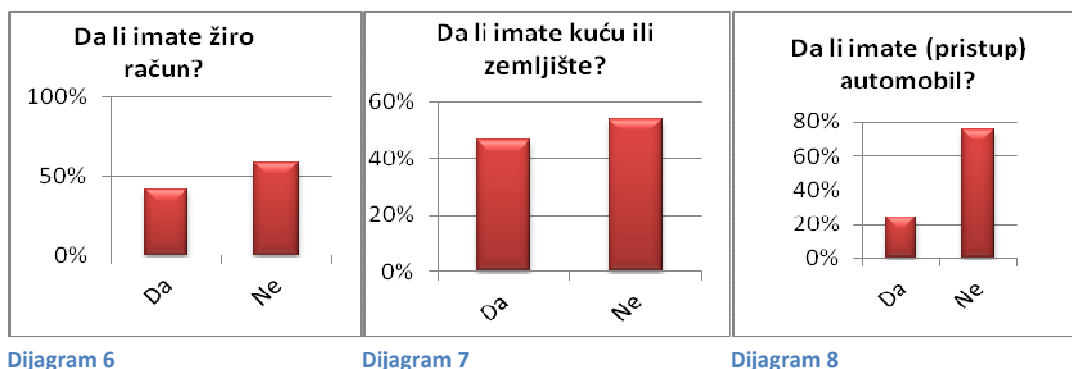

Dijagram 5

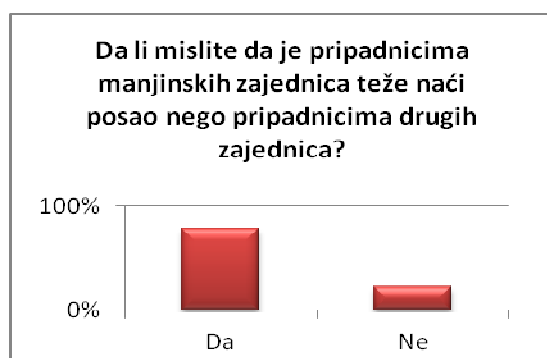
Analiza upitnika takođe otkriva postojanje značajnih kulturnih barijera koje opstruiraju pristup žena zapošljavanju. Značajno, 58% učesnica nema pristup bankovnom računu, većina od njih ne poseduje svoje kuće ili zemlju, a 75% ne raspolaŹe sopstvenim prevoznim sredtvom. U pogledu nepokrentosti, vaŹno je podvući da nijedna od ispitanica nije direktan vlasnik prijavljene imovine, koja je zapravo njihova porodična kuća ili zemlja, a u vlasništvu njihovih muŹeva ili svekrova.

Prikazana slika mora se posmatrati kao najupečatljiviji rezultat činjeničnog poricanja prava dotičnih žena na nasleđivanje, što oteŹava njihov pristup vlasništvu i kapitalu a zbog toga i dodatno isključuje iz mogućnosti za samozapošljavanje.

³⁴ Videti na pr. Misija OEBS-a na Kosovu, jul 2012, [Pristup civilnoj registraciji na Kosovu](#)

Što je najvažnije, odgovori otkrivaju snažan osećaj učesnica da su žrtve diskriminacije po osnovu i etničkih i rodni razloga. Izričita ili skrivena diskriminatorna praksa se oseća kao daje široko rasprostranjena priprocedurama zapošljavanja kao i u radnomokruženju i tretmanu zaposlenih. Ovo je važno istaći, nezavisno od stepena realno prisutnih predrasuda i razlika, najveća percepcija nejednakosti izražena od strane uključenih žena čini to preprekom pravičnom pristupu mogućnostima za zapošljavanje.

Dijagram 9

Dijagram 10

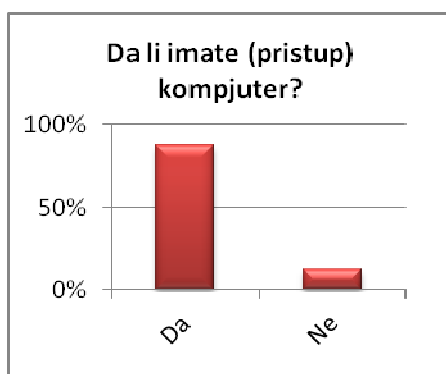
2.3.2 Snage i potencijali

Uprkos istaknutim preprekama, Romkinje, Aškalijke i Egipćanke koje su pohađale sastanak, imale su koristi od broja povoljnih karakteristika. One bi im dale vredan osnov za pokretanje samopreduzetničkih aktivnosti, a posebno kada se uporedi sa pripadnicima njihovih zajednicau u opštem smislu.

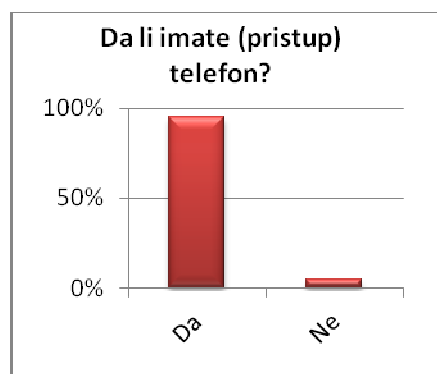
Pre svega, kako pokazuju tabele ispod, učesnice su izjavile da imaju relativno lak pristup komunikacionim tehnologijama. Preko 80%, reklo je da ima pristup kompjuteru a sve osim dve, telefonu, bilo mobilnom bilo fiksnom. Ove brojke se rangiraju izuzetno visoko kada se uporede sa regionalnim podacima, prema kojima se posedovanje kompjutera među

romskom populacijom kreće između 16-27% a posedovanje telefona ostaje između 62% i 76%³⁵.

Ipak, nivo raspolaganja tehnološkim sredstvima među korisnicama mora da se ubaci u generalnu kosovsku stopu posedovanja kompjutera i mobilnih telefona, kao i pristupu internet, koji je u rang sa uporedivim standardima EU.³⁶ Osim toga, kako je ranije pomenuto, položaj učesnica ne predstavlja prosek za Rome, Aškalije i Egipćane u zemlji: kao predominantni aktivni delovi u svojim zajednicama i kao one koje uživaju relativno bolju finansijsku pozadinu, brojke intervjuisanih žena se svakako precenjuju u poređenju sa ukupnom većinom njihovih pripadnika.

Dijagram 11

Dijagram 12

Osim toga, suprotno od manjinskih zajednica, u ovom slučaju pitanje jezika se može navesti kao nevažno. Zapravo, znanje albanskog jezika odstrane svih učesnica omogućuje im da lako prevaziđu prepreke koje navode druge grupe pri svom pristupu zapošljavanju kao ono što je povezanosa izuzetno slabom primenom zakona o upotrebi jezika³⁷.

³⁵ Svetska banka, septembar 2012, [smanjenje ugroženosti i promovisanje samozapošljavanja Roma u istočnoj Evropi putem finansijskog uključivanja](#)

³⁶ Videti na pr. Kosovsko udruženje za informacione i komunikacione tehnologije, januar 2012, [Prodor interneta i njegovo korišćenje na Kosovu](#); BuddeComm, avgust 2013, [Kosovo - Telecom, IP mreže, digitalni mediji i prognoze](#)

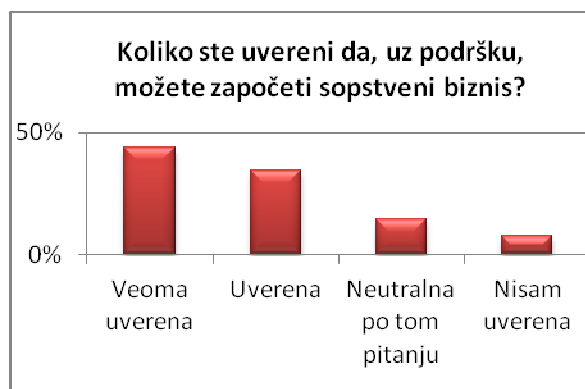
³⁷ [Zakon o upotrebi jezika](#), zakon br. 02/L37, 2006

2.4 INTERESOVANJA I POSLOVNI PLANOVI

Učesnice univerzalno dele snažnu spremnost i opredeljenost da pokreću svoje sopstvene ekonomske delatnosti i izrazile su obećavajući nivo poverenja u svoje mogućnosti da ga preduzmu oslanjajući se na svoje potencijale i eventualno spoljnu pomoć. Ovaj snažno izraženo interesovanje pokazuje hitnu potrebu promovisanja, podsticanja i aktivnog podržavanja preduzetništva među tim grupama. Kako je prethodno potvrđeno, ovo čini apsolutnu neophodnost i doživljava se kao takva odvećine učesnica: dnevno suočene sa diskriminacijom koja se odnosi na nacionalnost i pol i nedostatak mogućnosti za lokalno zapošljavanje, ispostavlja se da je osnivanje malih privatnih preduzeća njihova jedina obećavajuća prilika.

Dijagram 13

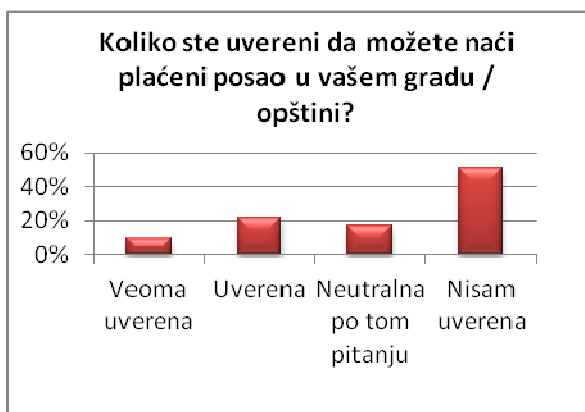

Dijagram 14

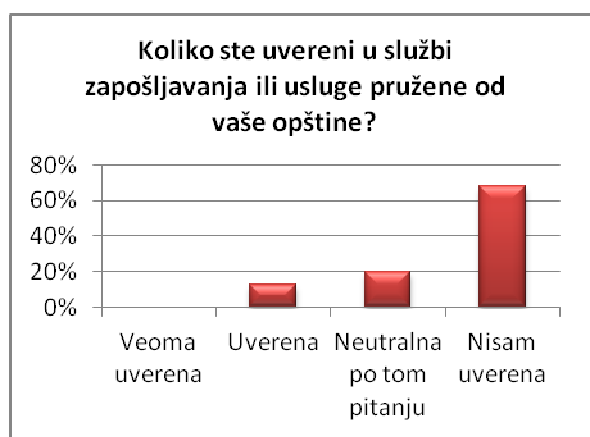
Ipak, procena stvarnog poverenja korisnika u konkretne mogućnosti za zapošljavanje koje se nude u njihovom gradu ili opštini prebivališta, ostavljaju gorak ukus. Izuzetno je niska i vera u mogućnosti nalaženja plaćenog posla i vera u verovatnoću da dobiju kredit ili drugu vrstu pomoći od strane nacionalnih i lokalnih institucija.

Dijagram 15

Dijagram 16

Dijagram 17

Dodatno važno pitanje koje proističe iz sprovedenog upitnika tiče se nedovoljnih saznanja o uslugama zapošljavanja kojenu nevladine organizacije i druge aktivne agencije na opštinskom nivou. Zapravo, 50% ispitanika ocenilo je svoj nivo znanja kao loš. Ovo otkriva dubok nedostatak informacija i komunikacije, koji seneminovno prenose na izražen nivo poverenja u te mehanizme i njihovu delotvornost.

Značajan primer nedovoljnih šansi za zapošljavanje koje se nude ciljnim pripadnicama grupe može se naći posmatranjem njihovog učešća u kosovskoj državnoj službi (KDS) i javnim preduzećima (JP). Nedavno objavljen izveštaj koji ocenjuje *zapošljavanje pripadnika manjinskih zajednica u kosovskoj državnoj službi i javnim preduzećima*³⁸ daje dokaz slabe primene zakonskih obaveza koje postoje u ovom sektoru³⁹. Zapravo, prema prikupljenim podacima, nijedna od institucija ne poštuje sve uslove niti ispunjava minimalne pragove koji se zahtevaju zakonom, koji na lokalnom nivou treba da budu proporcionalni demografskom sastavu u datoj opštini⁴⁰. Najrelevantnije, zajednice Roma, Aškalija, Egipćana i Goranaca se identifikuju kao najugroženije, kao relativno malo zastupljeni na svim nivoima u poređenju sa njihovom populacijom i zauzimajući samo administracijske poslove. Osim toga, i njih zauzimaju skoro isključivo muškarci. Ove brojke daju snažan dokaz za hitnu potrebu za pravičnim procedurama zapošljavanja i ekstenzivnim merama dopiranja sa ciljem obezbeđivanja jednakih mogućnosti zapošljavanja u organima institucija na lokalnom nivou i JP. Unutar njih, potrebni su posebni napor da podrže najmarginalizovanije zajednice, grupe i pojedince.

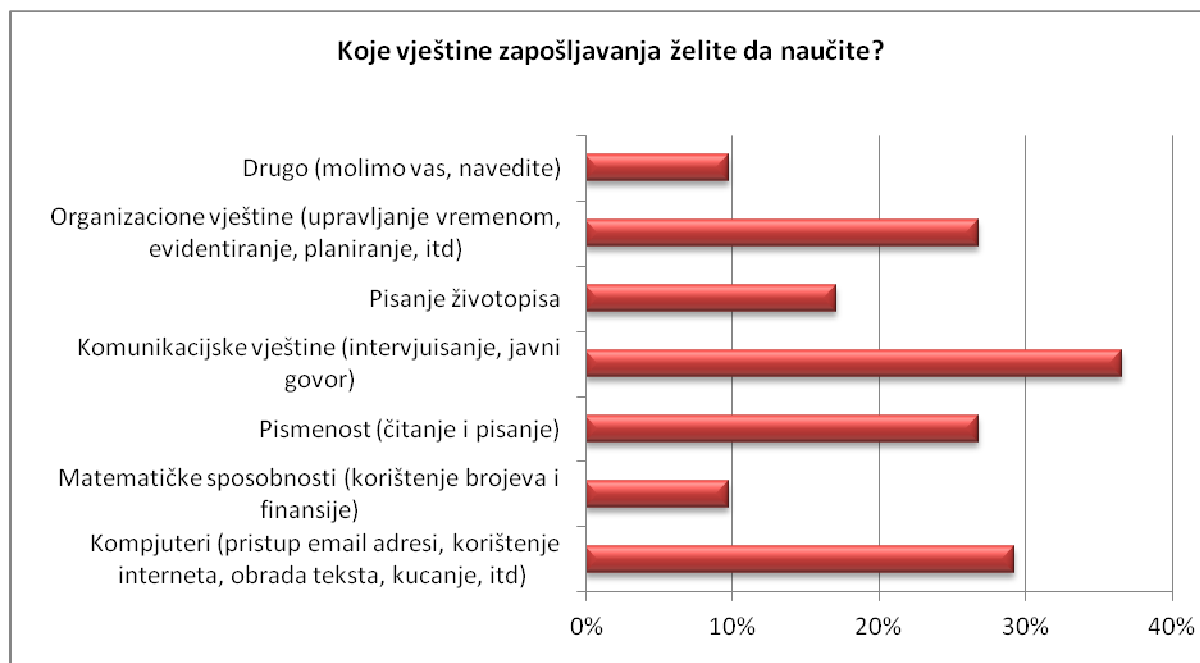
Prateći ovu namenu, proširenje i ublažavanje stručnih i preduzetničkih veština Roma, Aškalija i Egipćana svakako čini neophodan element za njihovo osnaživanje i pomoć u osnivanju i vođenju privatnih poslovnih delatnosti. Zapravo, uprkos povišenom nivou poverenja u svoje trenutne sposobnosti, učesnici snažno osećaju da je potrebno da nauče još neke. Među atributima za zapošljavanje za koje se veruje dasu najvažnije, možemo naći komunikacione sposobnosti, i međuljudske i putem informacionih sredstava i organizacione kompetencije. Šta više, prazninu pismenosti hitno treba premostiti kako bi se omogućilo stvarno poboljšanje u svim drugim sektorima. Osim toga, pažljiviji pogled u preduzetničke

³⁸ *Ocena zapošljavanja pripadnika manjinskih zajednica u državnoj službu Kosova i javnim preduzećima*, OPM/OCA, maj 2013 – Konačan izveštaj se može staviti na raspolganje ,ukratko ,na website-u kancelarije za poslove zajednica (KPZ)<http://www.kryeministri-ks.net/zck/?page=2,1>

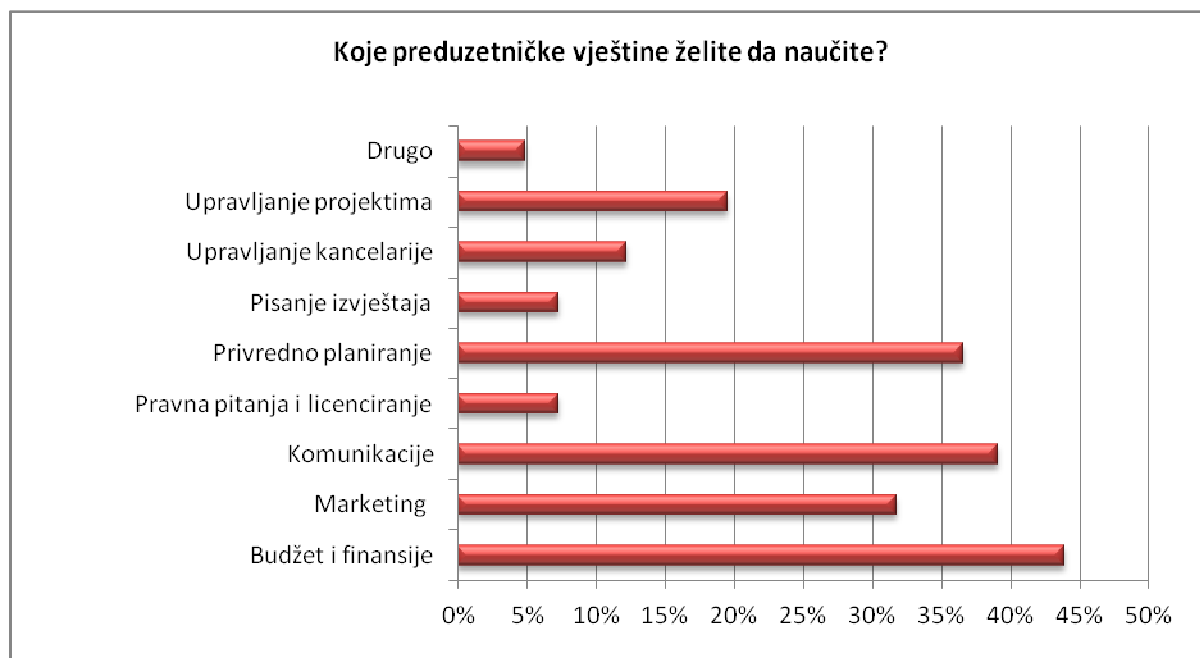
³⁹ Posebno relevantni su [Zakon o državnoj sluzbi Republike Kosovo](#), zakon br. 03/L-149 i [Zakon o javnim preduzećima](#), zakon br. 03/L-087

⁴⁰ [Zakon o državnoj službi Republike Kosovo](#), zakon br. 03/L-149, član 11.3

veštine posebno potrebnih za osnivanje malih preduzeća prenosi potrebu za jačanjem kapaciteta učesnika za izradu budžeta i upravljanje finansijama, poslovno planiranje i marketinšku praksu.

Dijagram 18

Dijagram 19

Pre završavanja ove analize, uz neke vredne zaključke u vezi sa istaknutim pitanjima, biće data lista mogućih preduzetničkih ideja. Učesnice su imale priliku da iznesu svoje posebne potrebne i interesovanja kao i svoje predloge za moguće poslovne projekte kroz individualne prezentacije i trenutke otvorenih razgovora tokom sastanaka.

Izražene ideje prikazane su prema sledećem:

1. Proizvodnja i trgovina ručno pravljenih rukotvorina: predloženi primeri uključuju tradicionalnu odeću, heklane i čipkaste ukrase, šare sa perlama i drugim oblicima nakita, zavese i jorgane;
2. Poljoprivredne delatnosti: Proizvodnja povrća u plastenicima, pčelarstvo i proizvodnja meda;
3. Stočarstvo: aktivnosti uzgoja u selu Skivjan;
4. Mlekarstvo za stanovnike sela Dubrava u opštini Uroševac;
5. Otvaranje bunara I za pijaću vodu i za navodnjavanje;
6. Konzerviranje proizvoda;
7. Priprema i isporuka jela, na zahtev;
8. Proizvodnja cipela;
9. Bojenje tkanina;
10. Otvaranje kozmetičkih salona;
11. Otvaranje krojačkih radnji;
12. Pružanje filigranskih kurseva.

2.5 ZAKLJUČCI

Rezultati prikupljeni kroz konsultativne sastanke i upitnike prenose ozbiljnu zainteresovanost korisnica za preduzimanje aktivnosti koje stvaraju prihod i njihovo konstruktivno angažovanje u tom pravcu. Međutim, nekoliko prepreka različite prirode ometaju stvarnu mogućnost transformacije korisnih ideja u produktivan posao. Pre svega, nedostatak dovoljnog broja preduzetničkih veština i stručnost je isključuje Romkinje, Aškalijke i Egipćanke iz većine raspoloživih potencijala i mogućnosti za zapošljavanje. Drugo, strukturne prepreke, kao što su stvarno negiranje nasledničkih i vlasničkih prava i nedovoljna podrška domaćinstvu i obaveza staranja o deci, dodatno ograničavaju njihov pristup radnim i poslovnim mogućnostima. Štaviše, uporna rasprostranjena diskriminatorska praksa po osnovu pola i nacionalnosti je snažno osuđena od strane učesnica.

Imajući ovo u vidu, ovaj projekat ima za cilj da se pozabavi istaknutim preprekama ekonomskoj dobrobiti žena i finansijskom nezavisnošću, nudeći obuku i prilagođene programe podrške. Ponuđene aktivnosti i njihovi rezultati će biti opisani i ispitati u narednim odeljcima.

3.1 UVOD

Analiza upitnika podeljenih tokom tri informativna i konsultativna sastanaka održana u opštinama Mitrovica, Uroševac i Đakovica daje vrednu osnovu koja omogućuje ekstenzivno razumevanje uslova života korisnika njihovih mogućnosti i prioriteta. Dok je prenošenje ozbiljnog interesovanja učesnica za preduzimanje njihovih aktivnosti koje stvaraju prihode i potvrđivanje njihovog konstruktivnog angažovanja u tom pravcu, prikupljeni rezultati takođe ukazuju na prisustvo nekoliko prepreka različite prirode koje ometaju aktuelizaciju izraženih preduzetničkih projekata. Na osnovu procene potreba koje su proistekle, i naknadnog poboljšanja sadašnje situacije, izrađen je prilagođen program obuke.

Izrađeni plan i program dotakao je nekoliko operativnih aspekata poslovnog menadžmenta, smatrajući da pruža najrelevantnije veštine i potrebne informacije za povećanje šansi za uspešnu preduzetničku aktivnost. Među njima su, između ostalog, priprema poslovnih planova, postojeće procedure registracije i mehanizmi umrežavanja i instrumenati za pristup mogućnostima finansijske podrške.

Pružen od strane D&D centra za poslovnu podršku⁴¹, u Prištini i Đakovici je sprovedeno ukupno dvanaest treninga uz učešće ukupno 32 žene. U svim slučajevima, prezentacije i grupne vežbe pratila je živa i produktivna diskusija.

Tokom treninga, podeljena su dva dodatna upitnika, tačnije pre početka i završetka seminara. Prvi je bio fokusiran na prethodno znanje i ideje korisnica, njihova prethodna iskustava i uočene potrebe, kao i na njihova očekivanja od aktivnosti projekta. Deo samoocenjivanje⁴² dodatno je obogatio nalaze. Nasuprot tome, drugi upitnik je za cilj imao procenu uticaja predloženog kursa, na osnovu nivoa zadovoljstva koje su učesnice izrazile, stečenih kapaciteta i poverenja, i njihovu potencijalnu korist za pokretanje nezavisne aktivnosti koje stvara prihode.

Ovaj deo će obezbediti detaljnu analizu prikupljenih rezultata dva upitnika. Preko njih, ona ima za cilj da sledi dvostruki cilj. Prvo, vrednost promovisanih aktivnosti će se procenjivati u smislu njihovog efektivnog uticaja na sposobnosti i znanja korisnica. Drugo, biće prikazani izvedeni poslovni planovi o kojima su učesnica razgovarale i oceniće se njihova stvarna izvodljivosti.

⁴¹ D&D Centar za poslovnu podršku je konsultantska i kompanija koja se bavi poslovnom obukom, koja senalazi na Kosovu, koja funkcioniše od 2008 godine. Kompanija je aktivna u pružanju usluga poslovnih konsultacija i obuke o MSP privatnom sektoru, NVO i javnom sektoru na Kosovu.

⁴² Videti deo 3.2.2, *Samo-ocenjivanje: jesam li ja preduzetnik?*

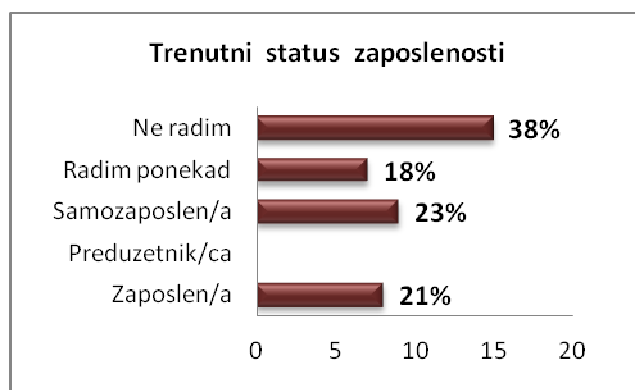
Sledeći taj cilj, ova analiza će biti podeljena u tri glavna dela. Prvi će sumirati rezultate prvog upitnika i testa samoprocene koji su popunile korisnice, pre treninga. Drugo poglavlje će se fokusirati na nalaze upitnika posle treninga. Upoređivanjem dva, dozvoljava vrednu ocenu efikasnosti aktivnosti projekta, koja će zatim biti data u poslednjem odeljku. Broj zaključnih napomena dat je u vezi sa budućim perspektivama korisnika i odgovornostima uključenih aktera u tom smislu.

3.2 PRVI UPTINIK

Prvi upitnik podeljen na početku obuke, imao je za cilj da oceni trenutno stanje korisnica, njihove poslovne ideje i njihov nivo znanja i informacija o instrumentima potrebnim za njihovo ostvarenje. Šta više, učesnice su izrazile svoja očekivanja od obuke. Ovaj deo će prikazati glavne prikupljene nalaze.

3.2.1 Pozadina ispitanika, prethodna iskustva i ideje za budućnost

Veruje se da je prikupljanje informacija o sadašnjim uslovima života i situaciji sa zaposlenošću žena, uz procenu njihovih ambicija za predstojeću budućnost, od velikog značaja. Tačnije, to će omogućiti ocenu opšte vrednosti pruženih aktivnosti.

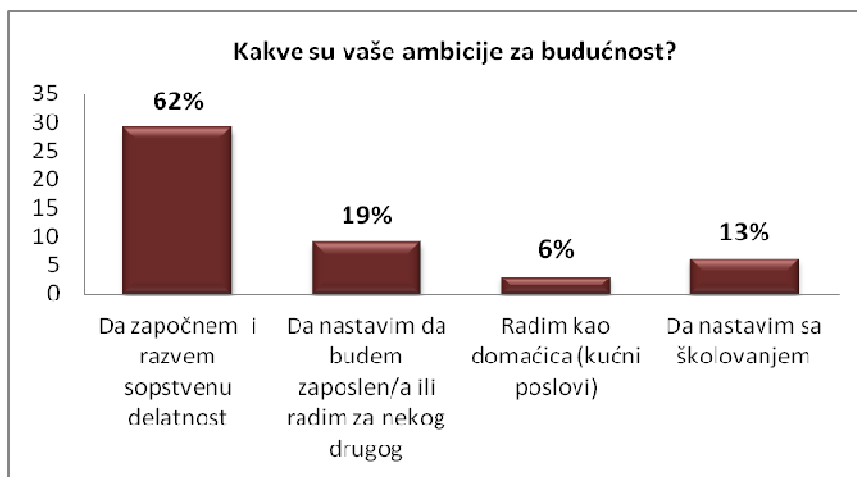

Dijagram 20

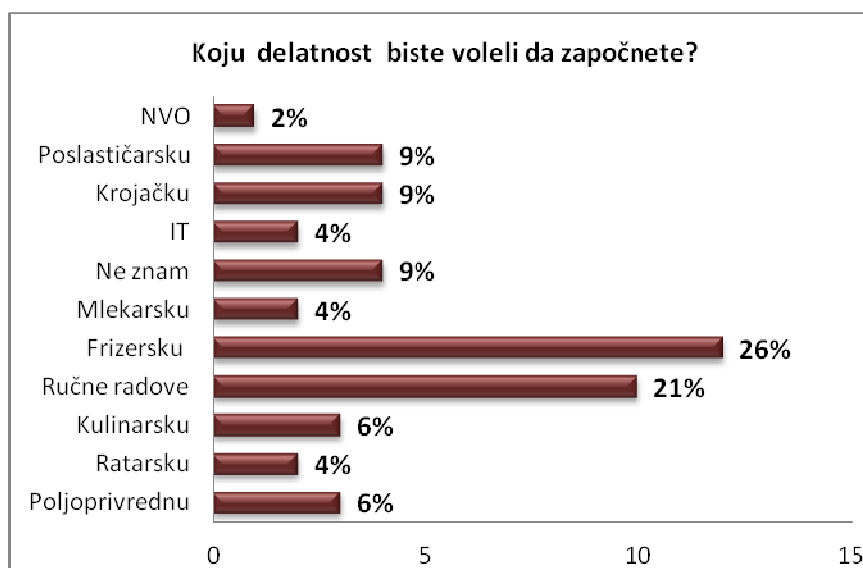
Na početku kursa, više od polovine korisnica je izjavilo da je ili nezaposleno (38%) ili da radi samo povremeno (18%). Nasuprot tome, posebno posmatrajući učesnice koje trenutno imaju plaćen, stalan posao, oni rezultuju jednakom podeljenošću između zaposlenih i samozaposlenih.

U skladu sa ciljem projekta uopšte a posebno obuke, stiče se posebna važnost, činjenicom da ni jedna žena nije izjavila da vodi nezavisnu preduzetničku delatnost. Uprkos tome, međutim, velika većina učesnica (62%) identifikovala je svoje glavne ambicije za budućnost u otvaranju i razvijanju sopstvenog posla, možda u saradnji sa nekim drugim (79%). Kao što će se kasnije videti u ovom poglavlju, ova stopa će se značajno povećati, dodatno favorizujući spremnost da otvore mala preduzeća.

Preciznije, izražen je širok spektar različitih ideja koje obuhvataju nekoliko sektora, od kojih su frizeri i proizvodnja rukotvorina bili najčešće. Druge su uključivale krojačice, konditorske proizvode, poljoprivredu, kuhinju, i u malom procentu, stočarstvo, mlekarstvo i informacione tehnologije. Širok izbor predloženih aktivnosti, koje potiču iz prethodnih ličnih iskustava žena ili spoljnih saveta, snažno je pokazao iskreno interesovanje učesnica i opredeljenost za preduzimanje samopreduzetničkih inicijativa. Ovo se zaista smatra najvrednijom prilikom za postizanje finansijske nezavisnosti a naknadno i ublažavanje trenutnih teškoća sa kojima se suočavaju njihovi direktni vlasnici i njihove porodice.

Dijagram 21

Dijagram 22

Upitnik je uključio drugi set pitanja u cilju procene stepena specifičnog znanja koje su učesnice imale pre početka kursa. Poređenje izvedenih zaključaka sa onima prikupljenim nakon pohađanja obuke će kanalirati dragocenu procenu ponuđenih aktivnosti i njihov uticaj na buduće perspective korisnika. U tom smislu, poseban fokus bio je rezervisan za profesionalne veštine koje su suštinski potrebne za upravljanje svim vrstama privatnog preduzetništva, kakve su korišćenje poslovnog plana i marketinških sredstava. Osim toga, nivo konkretnih informacija neophodnih za pokretanje sličnih aktivnosti ispitivan je u smislu instrumenata, mehanizmima za podršku i odgovornih činilaca.

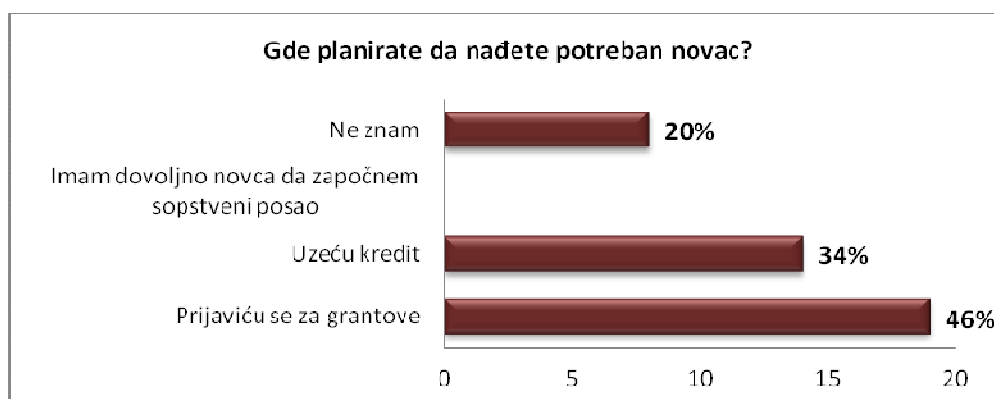
Odgovori učesnica ovog dela upitnika otkrili su maglovito i ekstremno površno znanje i svest. Zaista, iako je bilo izraženo opšte poznavanje poslovne terminologije i koncepta ljudskih resursa, njihovo operativno funkcionisanje i korišćenje je pokazalo da je generalno nejasno ili isključivo teorijsko.

Detaljnije, velika većina korisnica je prijavila svoje poznavanje neophodnosti i prednosti poslovnog plana, kao i njihovo znanje u vezi sa kadrovima potrebnim za upravljanje malim poslovnim delatnostima i preliminarnim troškovima njihovih proizvoda ili usluga. Štaviše, zadovoljavajući broj učesnica je pokazao dovoljnu svest u pogledu osnovnih marketinških tehnika i potencijalnih konkurenata.

Nasuprot tome, samo nešto više od polovine ispitanica je moglo da uspešno identifikuje svoje potrebe za investiranje i potrebne licence i dozvole. Čak i manji je bio prijavljen stepen znanja o potrebnim procedurama registracije a shodno tome i uključenim organima i nadležnim akterima na opštinskom i nacionalnom nivou.

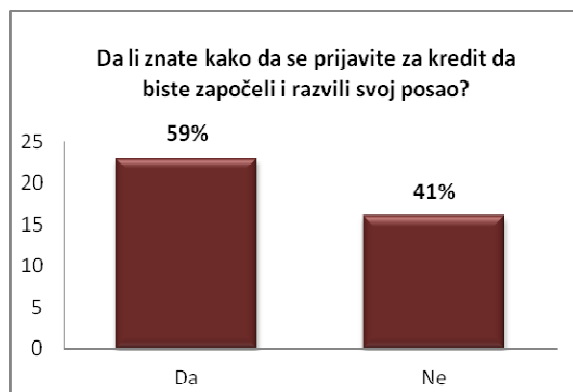
U tom smislu, prikupljeni odgovori prenose neadekvatan stepen informacija o licima za kontakt ili kancelarijama lokalno odgovornim za pružanje materijalnih smernica i podrške za pokretanje preduzetničke delatnosti. Kao posledica toga, ono što se vidi je velika potreba za širokim angažovanjem od strane relevantnih aktera. Ovo se čini naročito hitnim u oblasti poboljšanja vidljivosti, podizanje svesti građana i jačanje mehanizama na terenu.

Međutim, kao što je već pomenuto, aktivno angažovanje je takođe potrebno u oblastima u kojima su ispitanice pokazali veće poznavanje. Zapravo, ispostavilo se da je znanje koje su navele, isključivo teorijsko i apstraktno, otkrivajući tako dubok nedostatak operativnih znanja i konkretne stručnosti, koji proističu iz direktnih profesionalnih iskustava.

Dijagram 23

U pogledu izvora moguće finansijske podrške koja je potrebna za pokretanje i razvoj njihovih budućih poslovnih delatnosti, ogromna većina učesnica namerava da podnosi zahteve za bankarske kredite ili grantove. Niko od njih lično nema dovoljno finansijskih sredstava, ovo je izgleda jedina pristupačna mogućnost koja omogućuje ostvarivanje njihovh projekata.

Dijagram 24

Ipak, tek nešto više od polovine žena, reklo je da zna kako da konkretno podnese zahtev za kredit. U skladu sa prethodno istaknutim pitanjima, to otkriva da su teoretske namere i potencijalni planovi nedovoljno podržani praktičnim iskustvom i operativnim kapacitetima.

Shodno tome, kao što su korisnice više puta potvrdile, ukupna vrednost pružene obuke leži upravo u usvojenom pristupu. Baveći se posebno praktičnim izazovima koji nesumnjivo podrazumevaju početak i upravljanje malim poslovnim delatnostima, ona je dala opipljive rezultate i trenutno primenjive prednosti. Ovo će biti predstavljeno u narednom poglavlju.

3.2.2 Test za saporocenu - Da li sam preduzetnica?

Deo samoocenjivanje koji prati prvi upitnik je imao za cilj ispitivanje stavova imišljenja korisnica prema nizu opštih ličnih veština i bihevioralnih preduslova koji se smatraju kao neophodni za pokretanje preduzetničke delatnosti. Procena prikupljenih rezultata jača nalaze koji proizilaze iz oba napred prikazana upitnika i prethodno održanih konsultativnih sastanaka.

Na prvom mestu, dublja procena ponuđenih odgovora otkriva izuzetno visok nivo ženskog samopouzdanja. I zaista, žene su izrazile zdravo oslanjanje na svoje liderske sposobnosti i veštine rukovođenja. Opisujući sebe kao odgovorne i dobro organizovane, kao i sklone inovacijama, ispitanice su snažno izrazile svoju apsolutnu posvećenost preuzimanju sve potrebne odgovornosti za uspešnu realizaciju svoje poslovne ideje.

Međutim, iskreno opredeljenje da se postigne finansijska nezavisnost izgleda neutralizovana brojem materijalnih problema koji potiču od trenutne ekonomske situacije učesnica. U tom smislu, posebno ugroženi uslovi života žena i nedostatak ličnih finansijskih sredstava zaslužuju posebnu pažnju. Pogoršano njihovim niskim poverenjem u stvarne mogućnostima da dobiju dovoljnu spoljnu podršku, status učesnica iziskuje zaista njihovo rasprostranjeno odbijanje da preuzmu rizike koji su prirodno povezani sa pokretanjem i upravljanjem poslovnim delatnostima.

Ovaj faktor zahteva imperativno razmatranje od strane svih uključenih nacionalnih institucija, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou. U stvari, iskrena posvećenost povećanju pružene pomoći i poboljšanje njene efikasnostise čini hitnom, zajedno sa velikim naporima usmerenim na podizanje nivoa odgovarajućih informacija i svesti civilnog društva.

To bi, u stvari, povećalo poverenja građana u postojeće mogućnosti i, shodno tome, njihovu spremnost da rizikuju i investiraju u nove delatnosti.

Dijagram 25

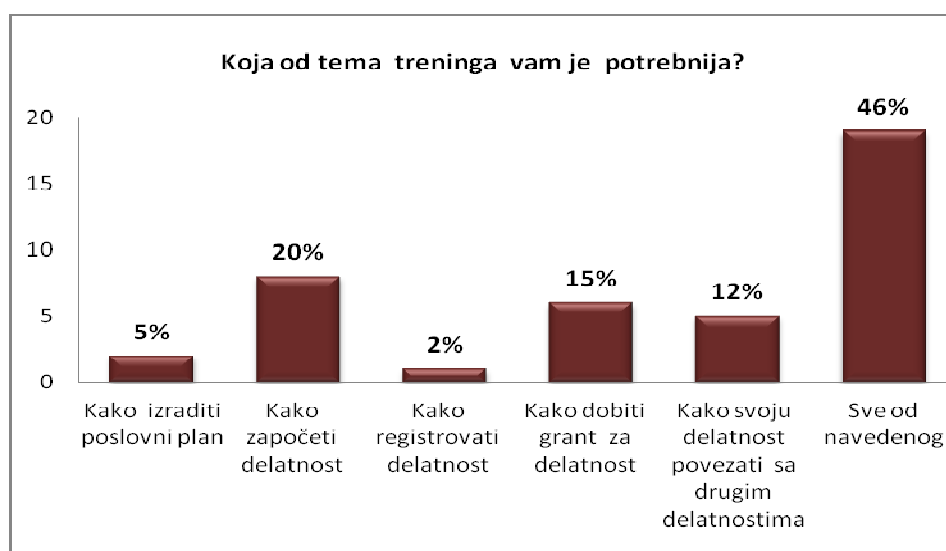
Paralelno sa težnjom ka sveobuhvatnoj akciji nadležnih državnih organa, međutim, čini se da je isto toliko potrebno i jače samo-angažovanje od strane lokalnih zajednica. Kao što će kasnije u izveštaju biti više reči, na ovaj aspekt je naglašeno skrenuta pažnja od strane predstavnika nekoliko nevladinih organizacija aktivnih na terenu, tokom okruglih stolova održanih u pet opština nakon završetka treninga. Tom prilikom, uprkos pozivanja na pripadnika zajednica Roma, Aškalija i Egipćana u opštim crtama, i naglašavanju izuzetnih karakteristika korisnika ovog projekta, prisutni su izneli opšte rasprostranjeno odsustvo pouzdanosti i odgovornosti u vezi sa svakom vrstom obaveze koja proističe iz učešća u aktivnostima koje donose prihode. Glavna posledica oslikanog ponašanja dobija snažnu vidljivost prilikom prorešene, nažalost, ponavljenog neuspeha započete delatnosti, ne samo u sektoru samopreduzetništva već i u ukupnoj zaposlenosti. Zaista, na to svakako utiče širok spektar faktora, kritikovan nedostatak iskrene samo-opredeljenosti svakako doprinosi umanjenju ponuđenih mogućnosti.

3.2.3 Potrebe i očekivanja

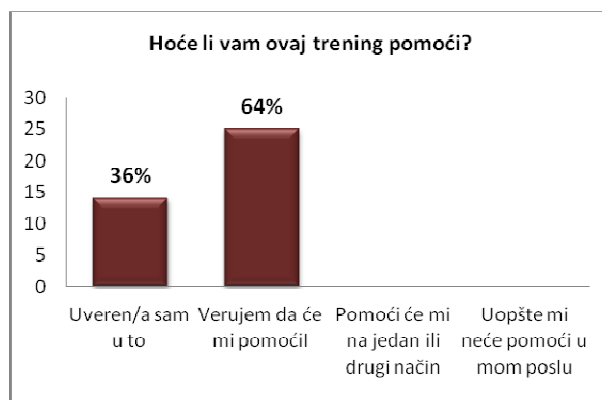
Zaključni deo prvog upitnika prebačio je fokus na očigledne prioritete i srodna očekivanja od pruženih aktivnosti obuke.

Pre svega, mogućnost da prošire i prodube svoje stručne sposobnosti i posebna znanja čini se najupadljivijim razlozima koji uključene žene guraju ka učestvovanju u ponuđenim kursovima. Obradeni predmeti su smatrani nužnim i za počinjanje delatnosti privatnog preduzeća i nastavak njihovog trenutnog posla.

Kada se tiče određeno zahtevanih tema, o tome kako osnovati preduzeće, kako dobiti grant i kako se povezati sa drugim preduzećima identifikovani su kao najvažniji. Uprkos što čine prve početne korake potrebne da se zaista osnuje preduzeće, učesnice su dale marginalan značaj zakonskim procedurama za registraciju i pripremu poslovnog plana. Nasuprot tome, predložen je određen broj dodatnih tema, uključujući pre svega upravljanje finansijskim planiranjem.

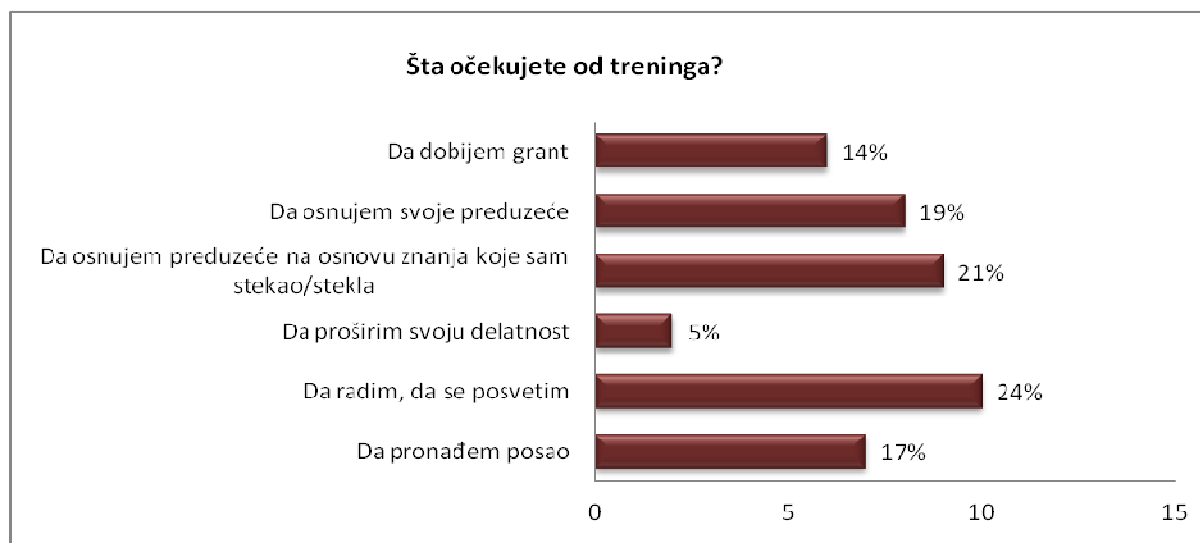
Dijagram 26

Dijagram 27

Puno poverenje u korisnost obuke za realizaciju njihovih ideja, univerzalno dele sve učesnice. Osim toga, apsolutna većina njih (82%) je izrazila spremnost i potrebu da, eventualno, pohađa dodatne kurseve i dobje dalju podršku.

Kao što je prikazano u tabeli ispod, učesnice su pokazale snažnu posvećenost koja je nosila izuzetno optimistička očekivanja zbog potencijalnog uticaja pohađanja kurseve na njihovu budućnost. I zaista, žene su izrazile nadu u povećanje njihovih mogućnosti da realizuju svoje poslovne projekte, kojima će se dodeliti grant za to i da pronađu plaćeneposlove zahvaljujući znanju stečenom tokom treninga.

Dijagram 28

3.3 DRUGI UPITNIK

Podeljen na kraju sednice, drugi upitnik je bio namenjen proceni vrednosti pružene obuke u smislu stečenih znanja od strane učesnica i njihove direktne procene njene korisnosti. Postavljena pitanja, pre svega su se fokusirala na nivo zadovoljstva korisnica i poverenje u ostvarivanje njihovih poslovnih planova. Njihova analiza na osnovu prethodno prikazanih očekivanja će omogućiti sveobuhvatnu procenu efektivnog uticaja pruženih kurseva na buduće mogućnosti žena. Ovaj deo će predstaviti glavne prikupljene nalaze.

3.3.1 Ocena obuke

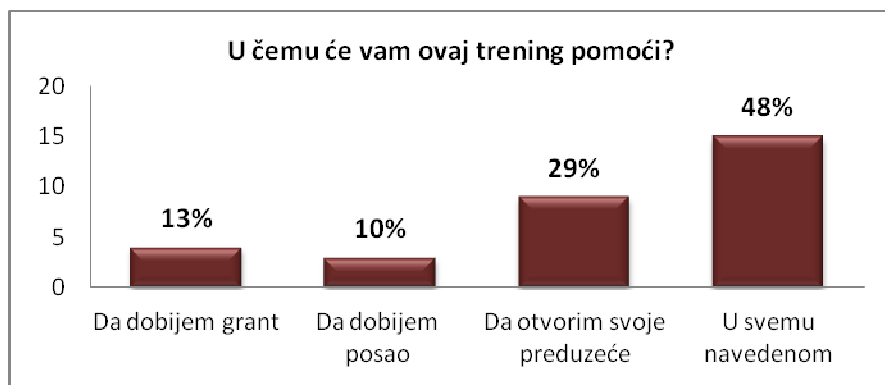
Dijagram 29

Prvo i najvažnije, najupečatljiviji element koji proizilazi iz opšte sveobuhvatne analize dobijenih odgovora je taj da žene univerzalno dele puno zadovoljstvo aktivnostima obuke i njihovo duboko poverenje u pomoć od naučenih veština.

Najviši nivo zadovoljstva zaista je bio izražen u vezi sa temama koje pokriva kurs, predavačima i primenjenim metodologijama. U toj perspektivi, ponuđene vežbe I sednica P i O su ocenjeni kao najvredniji aspekti koji pružaju učesnicima priliku da iznesu lične nejasnoće i mogućnost da dobiju iscrpne i razumljive odgovore. Pored toga, tim projekta je pohvaljen za dragocenu pomoć, obezbeđen materijala za obuku i pogodne tehničke uslove.

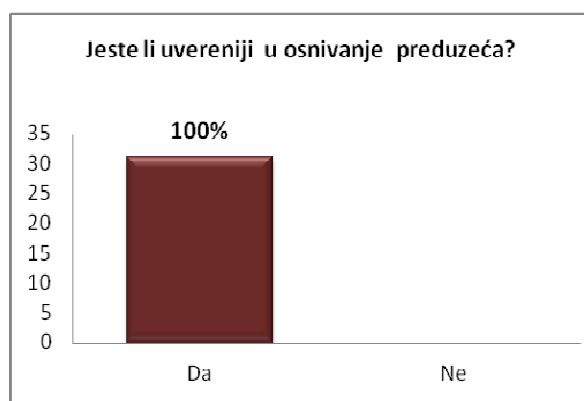
Konkretno se fokusirajući na sadržaj obuke, apsolutna većina aktera (77%) ocenjuje sve teme o kojima se raspravljalo kao korisne i neophodne. Pored njih, prdeložene su još neke teme za dalje kurseve. Među njima su, pre svega, finansijsko upravljanje, korišćenje tehnologija i poslovni jezik, kao i jačanje određenih profesionalnih veština, kao što su frizerski zanat i šivenje, konzervisanje hrane i stilovi kuvanja.

Primaoci veruju da će stečeni kapaciteti biti korisni za njihove buduće poduhvate, da će povećati njihove šanse da započnu samostalne preduzetničke aktivnosti, da će dobiti bespovratna sredstva i povećati svoje šanse za pristup tržištu rada.

Dijagram 30

Zaista, poverenje u mogućnost da se dobijeno znanje ostvari u praksi je više puta izraženo od gotovo svih korisnika. Kao posledica toga, sve žene su potvrdile svoju nameru da pokrenu svoje poslovne ideje zahvaljujući stečenom znanju i profesionalnim sposobnostima.

Dijagram 31

Dijagram 32

U zaključku, dakle, uticaj pružene obuke je ocenjen kao izuzetno pozitivan u pogledu buduće primene originalnih planova učesnica i nada. Opšte zadovoljstvo je dodatno potvrđeno da program pruženog kursa ostane nepromenjenim.

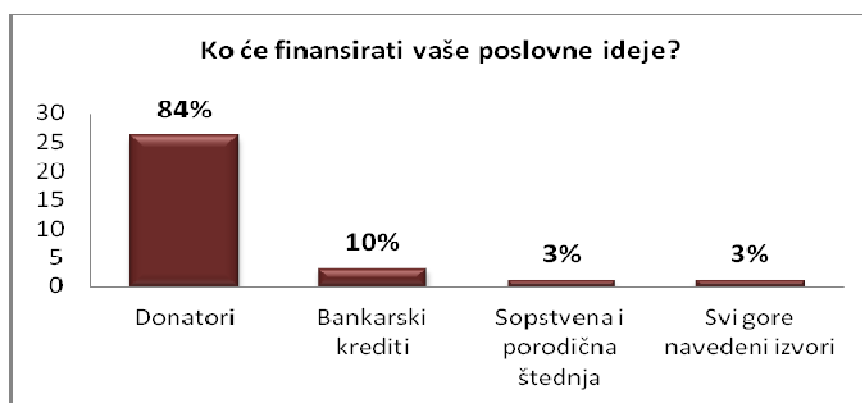
3.3.2 Stečene veštine, uvećano znanje i budući planovi

Kao što je ranije objašnjeno, osnovni cilj pružene obuke se nalazi u pružanju traženog osnovnog znanja korisnicama, o tome kako da započnu i posluju malim preduzećem. Shodno tome, dodatni set pitanja usmeren je na postizanje detaljnijeg pregleda kvaliteta veština i informacija efikasno dobijenih od učesnica i njihove konkretne namere za blisku budućnosti.

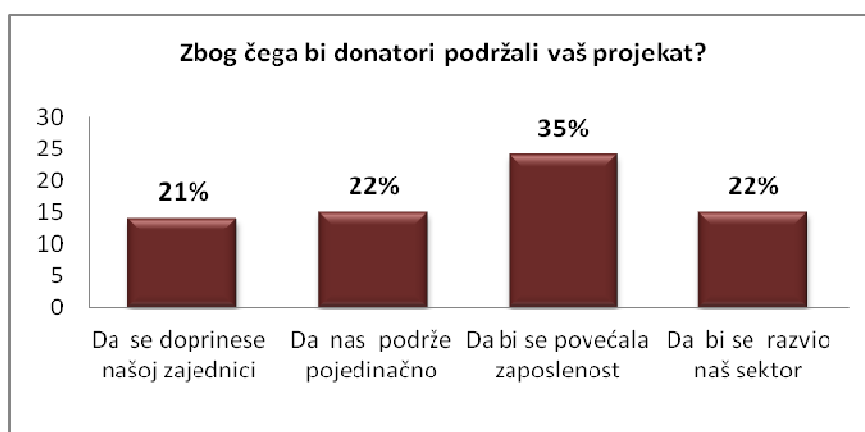
U opštem smislu, čini se da je nivo svesti učesnica o osnovnom znanju i praktičnim merama potrebnim za ostvarivanje poslovne ideje, nesumnjivo ojačan. Detaljnije, domeni u kojima

se posebno unapredilo znanje žena tiče se prednosti koje proizilaze iz pravilno sačinjenih poslovnih planova kao i koraka potrebnih za registraciju njihove delatnosti i ispunjenje povezanih pravnih obaveza.

Osim toga, po završetku obuke, originalne ideje korisnica rezultirale su poboljšanjem u pogledu jasnoće i stvarne praktičnosti. Tokom obuke, početni prjeketi na prvi pogled, pre svega teorijski i apstraktni, postali su i potpuniji i opipljivi. Zaista, iako je većina učesnika (68%) oglasila spremnost da se ista ideja održi, njihovi planovi stekli su konkretnost u vezi sa željenim izvorima finansiranja, ciljnim tržištem za njihove proizvode i vlasničku strukturu njihovih aktivnosti. U većini slučajeva, očekuje se od donatora da finansira planirane delatnosti na osnovu koristi koju donose samim preduzetnicima, kao i njihovim zajednicama u celini i relevantnom privrednom sektoru.

Dijagram 33

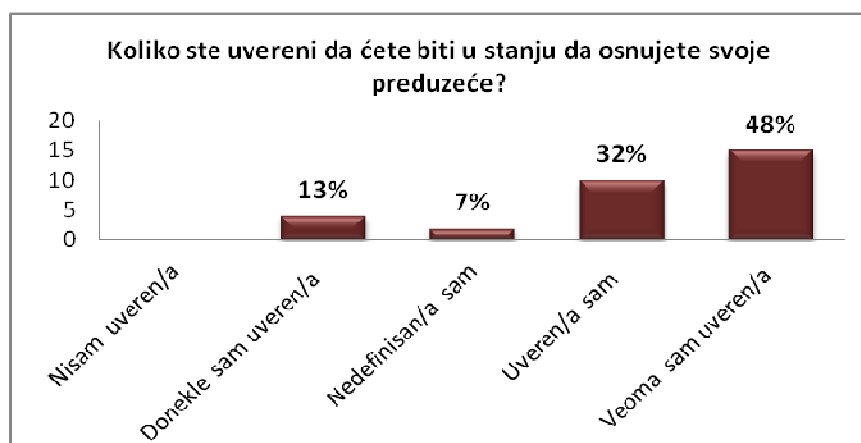

Dijagram 34

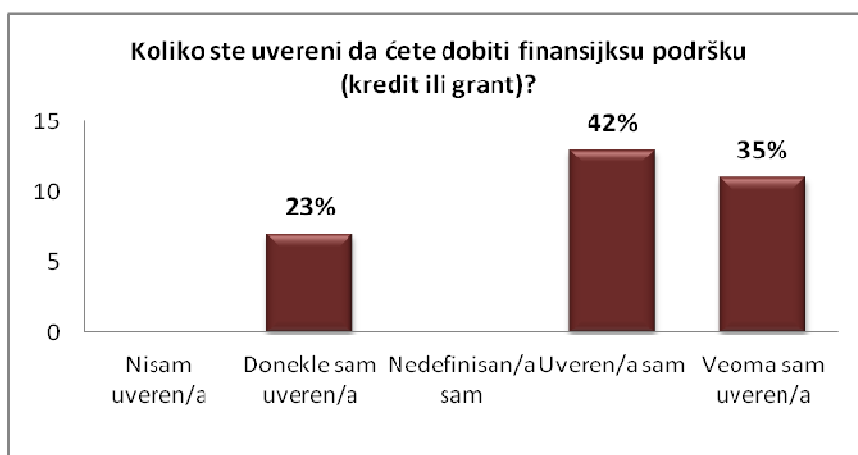
Svakako ojačane stečenim znanjem, učesnice su potvrdile svoju već snažno oslanjanje na njihove kvalitete i upravljačke kapacitete. U stvari, po završetku obuke, samo mali broj učesnica (16%) očekuje da će upravljanje poslovnim aktivnostima biti posebno težak i zahtevan posao. Uprkos tome, gotovo sve žene (88%) su izrazile želju i raspoloživost da učestvuju u dodatnim obukama u ovoj oblasti.

Najvažnije, čini se evidentnim upečatljiv napredak kada se ocenjuje nivo poverenja izražen od strane korisnica, u stvarne mogućnosti da realizuju svoje ideje i da dobiju spoljnu podršku za to. Zaista, ako je tokom pripremnih sastanaka i pre početka treninga stepen poverenja bio izuzetno nizak⁴³, na kraju aktivnosti, sve učesnice su se izjasnile kao veći optimisti.

Veruje se da ovaj aspekt predstavlja dodatni pozitivan doprinos ukupnoj vrednosti pružene obuke. Zaista, ako je podržan jačim poverenjem, stečena znanja i informacije će verovatno biti prevedeni u trajnu motivaciju da se pokrene preduzeće i čvrstu odlučnost da se dobije dužna pomoć od nadležnih aktera. Povećano i svesno samo-angažovanje i snažno korišćenje relevantnih aktera koje sledi, na kraju će doneti efikasno proširivanje i poboljšanje mogućnosti žena.

Dijagram 35

Dijagram 36

⁴³ Za više detalja videti deo 2.4

3.4 ZAKLJUČCI

Veruje se da poređenje rezultata prikupljenih kroz dva upitnika nudi vredan ključ za procenu predviđene obuke i njen stvarni uticaj. U tom smislu, zadovoljstvo korisnica svakako predstavlja glavni indikator. Kao što je prikazano u celom ovom delu, u različitim perspektivama je pokazano opšte zadovoljstvo. Prvo, učesnice su izrazile punu zahvalnost na aktivnostima i na temama o kojima se govorilo i usvojenoj metodologiji. Drugo, one su potvrdile ozbiljnu zainteresovanost i spremnost da zahvaljujući stečenim veštinama započnu sopstveni biznis. Treće, izražena spremnost da učestvuju u dodatnim kursevima, dalje dokazuje zadovoljstvo žena.

Kao posledica toga, veruje se da povećano znanje učesnica i jačanje poverenja prenose apsolutnu ostvarenost pružene obuke. Preko njih, projekat nesumnjivo doprinosi poboljšanju trenutnih životnih uslova korisnica i budućoj perspektivi.

U ovoj fazi, dakle, postoji apsolutna potreba za održavanje pozitivnog zamaha stečenog predviđenim aktivnostima obuke, koja poziva na opsežnu opredeljenost svih uključenih aktera, orijentisanu na delovanje.

IV INDIVIDUALNO PODUČAVANJE I PODRŠKA

4.1 UVOD

Na završetku programa obuke velikog obima, osam žena je identifikovano i one su dobile mogućnost da koriste individualno podučavanje i podršku u trajanju od pet meseci, u cilju činjeničnog pokretanja njihovih aktivnosti koje donose prihode. Proces selekcije se zasnivao na poslovnim idejama žena, kao i na prikazanim ličnim stavovima, posvećenosti i kapacitetima.

Preciznije, individualno podučavanje je dato u tri različita pravca. Prvo, usmerena pomoć je ponuđena u smislu pripreme punog i održivog poslovnog plana i upravljanja neophodnim administrativnim procedurama. Drugo, izabrane žene su upućivane u pristup raspoloživim spoljnim sredstvima. Treće, podrška iste vrste je pružena kako bi se obuhvatili prvi investicioni rashodi koje zahtevaju izrađeni poslovni planovi.

Ova tri aspekta se smatraju komplementarnim faktorima u omogućavanju uspešne aktuelizacije projekata korisnica.

Pojedinačne aktivnosti obuke je održao D&D centar za poslovnu podršku a pod strogim nadzorom ECMI Kosovo , dok je pružanje podrške iste vrste bilo direktno pod nadzorom tima ECMI Kosovo.

4.2 PRUŽANJE INDIVIDUALNOG PODUČAVANJA

Osam najperspektivniji poslovnih ideja je izabrano i dalje razrađeno kroz individualno, ciljno podučavanje. Ponuđena podrška je prvenstveno usmerena na izradu vrednih poslovnih planova. Nakon toga, ona je korisnicama pružila znanje i veštine neophodne za stvarnu realizaciju njihovih projekata.

Pre svega, izabrane ideje su detaljno analizirane u vezi sa poželjnim ishodima, planiranom lokacijom, kao i različitim investicionim potrebama za opremom, ljudskim resursima i drugim objektima. Specifične konsultacije sa korisnicima koje omogućuju detaljnu procenu njihovih prioriteta i potreba, pratila je kancelarija i istraživanje mesta. Ovu fazu je podržalo nekoliko poslovnih udruženja, privredna komora (PKK), Uprava carina i Kosovska Agencija za statistiku. Na kraju, ovi poslovni planovi su završeni na osnovu prikupljenih informacija.

Drugi aspekt obuke težio je ka jačanju pozadinskog znanja žena o karakteristikama ciljnog tržišta i specifične sektorske konkurencije. Aktivnosti obezbeđene u tom smislu su, između ostalog, dotakle, jednostavan marketing i kadrovsko planiranje i srednjoročnu prognozu tokova novca (prodaja/troškovi).

Zanimljivo, odabrani projekti pokrivaju širok spektar različitih sektora i zbog toga su usmereni na visoko diferencirane kupce i potrošače. Smatra se da ovo predstavlja izuzetno ohrabrujući faktor za uspešan razvoj dotičnih aktivnosti. Konkretno one uključuju:

- Otvaranje dva frizerska salona;
- Otvaranje dva kozmetička salona;
- Otvaranje jedne krojačke radnje;
- Otvaranje jedne male pekare;
- Pčelarstvo i proizvodnja meda;
- Proizvodnja povrća u jednom plasteniku.

4.3 POMOĆ PRISTUPANJU FINANSIJSKIM SREDSTVIMA

Teškoće u pristupu kapitalu nesumnjivo predstavlja jednu od glavnih prepreka koje koče ekonomsko osnaživanje Romkinja, Aškalijki i Egipćanki. Ovaj aspekt je, više puta, potvrđen od strane korisnica projekta, u toku prethodnih informativnih sastanaka i tokom obuke. Iz tog razloga, dvostrana pomoć je ponuđena osam odabranih žena, odnosno adekvatnih informacija za dobijanje spoljnih sredstava i pomoći iste vrste iz prve ruke. Pošto je konačni cilj omogućavanje stvarnog pokretanje odabranih poslovnih ideja i njihov uspešan razvoj, smatra se da ovi oblici pomoći predstavljaju nezamenjive preduslove. Zapravo, oni se korisnicama dale sve instrumente i faktičke mogućnosti za angažovanje u samo-preduzetničkim aktivnostima.

Pomoć ponuđena u smislu pristupa spoljnom kapitala je pre svega imala za cilj jačanje znanja učesnica o raspoloživim izvorima finansiranja i glavnim uključenih subjektima. Shodno tome, svest korisnica je podignuta u pogledu prava koja imaju i zakonski odgovorne organe.

Konkretno, žene su obaveštene o unapređenoj podršci kosovskog Fonda za razvoj zajednica (CDF), kako kroz grantove tako i kroz treninge. Prihvatanjem mera pozitivne diskriminacije u korist najugroženijih grupa kao što su žene i manjinske zajednice, i snažnim podsticanjem njihovog učešća, Fond predstavlja jednu od najvrednijih i obećavajućih mogućnosti za korisnice projekta. Zbog toga je većina aplikacija bila usmerena ka ovom telu⁴⁴, koji je radio prliminarn izbor kandidata nakon posete njihovim započetim delatnostima. Osim toga, dve korisnice su podnele zahteve za grant koji zajedno dodeljuju britanska ambasada u Prištini i Ministarstvu za zajednice i povratak, preko Danskog saveta za izbeglice.

⁴⁴ Posebno, tri zahteva su usmerena Fondu za razvoj zajednica

4.4 PRUŽANJE POMOĆI ISTE VRSTE

Drugi i komplementarni aspekt ponuđene pomoći se sastojao od pružanja korisnicama osnovne opreme i sirovina neophodnih za njihove projekte. Kao prvi korak, žene su dobile pomoć u identifikaciji sredstava i objekata od primarnog značaja za pokretanje planiranih aktivnosti . Nakon toga, one su dobile pomoć iste vrste na osnovu svojih poslovnih planova od oko 300 evra po osobi , i bile vođene u kupovinu izabrane opreme.

U skladu sa prethodno navedenim preduzetničkim projektima, kandidati su najčešće tražile sirovine i instrumente koji su jako potrebne za otvaranje njihovog privatnog preduzeća. Među njima su, između ostalog, osnovna oprema za negu kose i manikir, platna i alati za šivenje, košnice.

Ovde je važno naglasiti da ECMI Kosovo, NRAEVOK i donatori jesu potpuno svesni ograničenosti ponuđenog granta u srednjoročnoj perspektivi. Ipak, to se smatra privremenim kako bi ublažilo ekonomsku nesigurnost žena a pokriva prve investicione rashode. Osim toga, izabrani iznos, kao i modalitet korišćen za tu dodelu novca, ima za cilj da uporedi mogućnost potencijalno lošeg korišćenja pružene pomoći. Nasuprot tome, uspešno korišćenje trenutno ponuđenih instrumenata bi potvrdilo posvećenost korisnica preduzetim odgovornostima.

Iz tog razloga, tim projekta će pregledati pokrenute aktivnosti i proceniti postignut napredak na kraju roka projekta. U tom smislu, dakle, prva zadužbina bi potencijalno mogla da izgradi „most poverenja“ između samih žena, ECMI Kosovo i NRAEVOK i otvori perspektive dalje pomoći putem različitih sredstava u bliskoj budućnosti.

4.5 ZAKLJUČCI

Individualno podučavanje predstavlja najdragoceniji aspekt dobijene podrške u očima korisnika. Njihova široko rasprostranjeno zadovoljstvo je izraženo u nekoliko navrata a gore navedene aktivnosti su žene pratile više puta, uz jako interesovanje i iskreno zadovoljstvo. U stvari, ponuđena trostrana pomoć dozvolila je postizanje opipljivih rezultata i zbog toga otvorila put ka ostvarivanju materijalne aktuelizacije dotičnih poslovnih ideja.

Shodno tome, potpomognuti ojačanom posvećenosti ekonomskom osnaživanju i poboljšanju njihovog znanja i specifičnih stručnih kapaciteta na terenu, nesumnjivo ostavlja prostor za realne nade u odnosu na budući razvoj njihovih preduzeća i uspešan rad.

5.1 UVOD

Druga grupa aktivnosti predviđenih projektom usmerena je direktno na lokalne i centralne institucije, putem organizovanja niza okruglih stolova i konferencija. U opštem smislu, ovi sastanci prenesli su cilj podizanja svesti o društveno-ekonomskom položaju Romkinja, Aškalijki i Egipćanki i zalaganje za veću posvećenost od strane glavnih relevantnih učesnika u poboljšanju njihovih uslova života i ekonomskog osnaživanja.

Gledajući pre svega na akciju promovisanu na lokalnom nivou, jedan okrugli sto organizovan je u svakoj od pet opština tokom meseca juna i jula 2013 godine⁴⁵. Okrugli stolovi su okupili korisnice projekta, predstavnike relevantnih lokalnih i centralnih institucija, i članove širokog broja organizacija civilnog društva koje su aktivne na terenu. Ti sastanci su prevashodno imali za cilj da stvore priliku za dovođenje svih uključenih aktera na jednomesto, i pokretanje plodnog dijaloga. Zaista, veruje se da razmena iskustava i informacija predstavlja neophodan uslov za uspostavljanje efikasne saradnje.

U tom smislu, okrugli stolovi su učesnicama ponudili mogućnost da izraze svoju procenu dobijene obuke i njihove trajne brige, kao i priliku da se upoznaju sa postojećim šemama podrške i ekonomskim mogućnostima. Štaviše, sastanci su dozvolili razmenu mišljenja između različitih učesnika, favorizovanjem njihovog zajedničkog znanja i širenjem informacije u vezi sa tekućom akcijom, raspoloživim instrumentima i nadležnostima. Zaista, predstavljanje glavnih teškoća pri postizanju uspešnog unapređenje uslova života Romkinja, Aškalijki i Egipćanki potaklo je konstruktivnu diskusiju među učesnicama. Pored toga, glavni i manjinski mediji pozvani su na događaje, u cilju podizanja svesti o ciljnim pitanjima i srdonim projektima u široj javnosti.

Naknadno je sprovedeno više sastanaka sa glavnim institucijama na centralnom nivou i poslovnim udruženjima. Tačnije održano je deset sastanaka tokom oktobra 2013⁴⁶ uz učešće ključnih ministarstava, odnosno ministarstva kulture, omladine i sporta (MKOS), ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT), ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR), ministarstva za rad i socijlanu pomoć (MRSP), ministarstva trgovine i industrije (MTI) i ministarstva za povratke zajednice (MPZ). Osim toga u sastanke su uključeni i drugi relevantni učesnici, kao što je Agencija za ravnopravnost polova pri

⁴⁵ Okrugli stolovi su održani 19.juna u Ferizaj/Uroševcu; 21.juna u Peja/Peći; 27.juna u Gjakovë/Đakovici; 1.jula u Prizrenu; 4.jula u Mitrovicë/Mitrovici

⁴⁶ Strateški sastanci su održani 2.oktobra sa MKOS; 4.oktobra sa MONT; 8.oktobra sa MPŠRR; 9.oktobra sa MRSP; 11.oktobra sa MTI; 21 .oktobra sa agencijom za podršku MSP/agencijom za promovisanje Investicija na Kosovo; 22.oktobra sa privrednom komorom žena; 29.oktobra sa ARP-KP; 30.oktobra sa SHE-ERA; 7.novembra sa MCR.

Kabinetu premijera, agencija za podršku malim i srednjim preduzećima/Agencija za promociju investicija Kosova pri Ministarstvu trgovine i industrije, privredna komora kosovskih žena i žensko poslovno udruženja SHE-ERA.

Ovaj deo će dati sveobuhvatnu sliku najvažnijih pitanja koja su pokrenuta prilikom održanih sastanaka, kako u pogledu smelih koraka koji su već preduzeti od strane nadležnih institucija, a u vezi sa mnogim preostalim izazovima. Pozivanje na sveobuhvatno pojačano angažovanje i zajedničke napore, u završnim preporukama direktno su doneti od strane partnera učesnika. Stoga se nadamo da će oni predstavljati konkretan obrazac okvira za predstojeću akciju, vi voditi ka konstruktivnijoj i efikasnoj saradnji.

5.2 OKRUGLI STOLOVI

5.2.1 Pozitivni koraci ka napred

Na otvaranju pet okruglih stolova, učesnicama je predstavljena i podeljena brošura "Promovisanje jačanja ekonomskog položaja Romkinja, Aškalijki i Egipćanki: glavni izazovi i obećavajuće mogućnosti", U izveštaju se analiziraju rezultati dobijeni kroz informativne i konsultativne sastanke održane u početnim fazama projekta. Pored toga što pruža obilje korisnih informacija, njegov sadržaj je poboljšao plodnu diskusiju u svim opštinama.

Razmena iskustava i gledišta omogućila je direktno konfrontiranje između različitih institucionalnih aktera i nekoliko nevladinih organizacija o tom pitanju. Uprkos više puta izraženim poteškoćama u postizanju uspešnih rezultata, koji će biti predstavljeni u narednom odeljku, akteri učesnici su takođe prijavili i broj pozitivnih koraka i vredne aktivnosti.

Pre svega, korisnice projekta je ponovile svoje pune zadovoljstvo dobijenom podrškom i istakle svoje planove za kratkoročnu i srednjoročnu budućnost. Stečene veštine i znanja bi zaista bili od centralnog značaja za uspostavljanje aktivnosti žena koje donose prihode ili njihov uspešan nastavak.

Drugo, obećavajući aspekt koji nastaje iz organizovanih sastanaka proizilazi iz širokog broja organizacija lokalnog karaktera aktivnih u oblasti promocije zajednica Roma, Aškalija i Egipćana i integraciji žena i ekonomskom osnaživanju. Uprkos nedostatku raspoloživih resursa i drugim postojećim preprekama, velika raznovrsnost posvećenih nezavisnih organa snažno demonstrira značaj ciljnog pitanja i neodložno suočavanje sa ovim problemom efikasno. U okviru ove perspektive, region Peći/Peje nažalost predstavlja izuzetak. Zapravo nedostatak nevladinih organizacija koje se posebno bave stanjem žena na području opštine je prijavljen od strane učesnika.

Treće, neki od predstavnika opština istakli su napor na garantovanju mera pozitivne diskriminacije u korist pripadnika najugroženijih grupa. Ovo se najčešće primenjuju kroz postavljanje kvota u okviru procedura zapošljavanja za radna mesta u javnom sektoru, kao i u obliku šema ciljane podrške različite prirode. Štaviše, opštinske Direkcije za ekonomski razvoj u okviru opštine Peć i Prizren rekli su da nude direktnu finansijsku podršku inovativnim preduzetničkim aktivnostima, u saradnji sa Kosovskim Fondom za razvoj zajednice (CDF)⁴⁷.

Osim toga, funkcionalna saradnja između opštine, opštinskog biroa za zapošljavanje i odgovarajućih regionalnih centara za zapošljavanje prijavljena je u dve dotične opštine. Ova tela funkcionišu u okviru Odeljenja za rad i zapošljavanje u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, a podržavaju one koji traže posao, pružanjem profesionalnih kurseva i

⁴⁷ Poziv za grantove "Socijalna inkluzija i lokalni privredni razvoj", otvoren u julu 2013

organizovanjem stručne obuke. Ipak, proširenje i jačanje postojeće saradnje se preporučuje kako u pogledu entiteta i kontinuiteta u komunikaciji tako i u pogledu broja obuhvaćenih sektora.

Istaknute aspekte trenutne situacije svakako pokazuju značaj rezervisan za ovo izazovno pitanje a od strane uključenih agencija i njihove posvećenosti prema njima. Međutim, ovi izolovani primeri uspešnih aktivnosti i funkcionalna saradnja treba da se smatraju kao ograničena početna tačka koja hitno zahteva poboljšanje i proširenje. Zaista, tokom okruglih stolova, prijavljena pozitivna iskustva bila su uravnotežena širokim brojem postojećih problema i teškoća. One neminovno ometaju ostvarivanje stvarnog i održivog poboljšanja uslova života Romkinja, Aškalijki i Egipćanki.

5.2.2 Veliki trajni problemi

Romkinje, Aškalijke i Egipćanke su u posebno nepovoljnom položaju i zahtevanje hitnosti rešavanja su tokom pet okruglih stolova priznali svi uključeni akteri. Najizraženiji problem koji su istaknuli u prethodnoj brošuri su se zaista potvrdili glasovima učesnika aktera.

Rasprostranjena i višestruka diskriminacija sa kojom se svakodnevno suočavaju dotične žene, danas kao pripadnice jednog od najmarginalizovanijih zajednica, i kao njihov najosetljiviji deo i spoljašnja i unutrašnja diskriminatorna prakse su imenovane od strane aktera.

S jedne strane, unutrašnja diskriminacija koja proističe iz tradicijom vođenih porodica i patrijarhalnih društava zahteva veliku pažnju. Kulturno nasleđe Roma, Aškalija i Egipćana i tradicionalna struktura, obično dovode do tendenciju da se zanemari značaj obrazovanja u celini, a posebno za devojčice, povlačeći za sobom najvišu stopu predmeta napuštanja školovanja i nedovoljan upisu u redovan školski sistem. I zaista, po rečima učesnika, ova dinamika predstavljaju jednu od centralnih faktora koji posredno podrivaju mogućnost postizanja trajnih, uspešnih rezultata od strane promovisanih projekata. S druge strane, spoljna etnički i rodno zasnovana diskriminatorna praksa kontinuirano pogađa Romkinje, Aškalijke i Egipćanke, utičući na njihov pristup obrazovanju, zapošljavanju i socijalnoj integraciji uopšte. Dalje, nastajanje postojanja podela i uzajamnog nepoverenja kod sve tri dotične zajednice, neminovno stvara teren za dodatnu marginalizaciju.

Dakle, kao je više puta ponovljeno, nedostatak adekvatnog obrazovanja i profesionalnih veština su identifikovani kao glavni problemi koji sprečavaju ciljne žene da efikasno poboljšaju svoj životni standard i opšte lično stanje. Pored toga, niska stopa upisa zajednice u matične knjige, kao i njihova nedovoljna zastupljenost u državnim institucijama i javnim službama nesumnjivo doprinosi trenutnom stanju stvari.

Predstavljena realnost otkriva, time i apsolutno nedovoljno sprovođenje postojećih zakonskih obaveza, posebno sadržanih u *Zakonu o ravnopravnosti polova*, *Zakonu o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika*, *Strategiji za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana*⁴⁸ i odgovarajućih nacionalnih i opštinskih akcionih planova. U tom okviru, zastupljenost kvote i druge mere pozitivne diskriminacije predviđene dodatnim specifičnim instrumentima i propisima, takođe rezultiraju širokim odbacivanjem. Osim toga, slabi mehanizmi praćenja i procene dodatno doprinose slici zastoja. U tom smislu, dok se postavljaju ta pitanja, učesnici su doneli još jedan dokaz nalazima okupljenim u prethodno predstavljenoj brošuri.

Teškoće u rešavanju prikazanih situacija izrazili su svi uključeni akteri, uključujući i službenike državnih organa, kao i članovi organizacija civilnog društva. Glasovi različitih zainteresovanih strana će sada biti prikazani i analizirani. Razmena i poređenje više stavova tokom okruglih stolova dozvoljava izradu niza preporuka koje će biti navedene u završnom delu ovog poglavlja.

Prvo, glavni problem koje su istakli predstavnici ciljnih opština uglavnom se tiču ograničenja koja se na resurse. Zaista, nepostojanje posebnog budžeta posebno usmerenog za podršku osnaživanju i integraciji zajednica Roma, Aškalija i Egipćana se stalno istican. Osim toga, prema prisutnim opštinskim službenicima, zbirka brojnih slučajeva neuspešne pomoći trenutno koči usvajanje daljih promena u raspodeli sredstava u korist najugroženijih grupa. U stvari, učesnici su više puta osudili nedovoljnu posvećenost od strane samih Roma, Aškalija i Egipćana. Zaista, nažalost je pomenuto više iskustava zloupotrebe datih sredstava ili opreme, zajedno sa nemogućnošću članova zajednica ili nespremnosti da se pridržavaju obaveza koje proizilaze iz učešća u svim vrstama privrednih aktivnosti. Ovi stavovi su neminovno vodili do čestih nestajanja ponuđenih mogućnosti.

Ovaj poslednji aspekt su podelili predstavnici brojnih nevladinih organizacija, koji su izneli nekoliko primera uzaludnih iskustava. Kao što su akteri prijavili u većini slučajeva promovisane projekte nije pratila trajna posvećenosti pokrenutim aktivnostima, što dovodi do stvarnog trošenja sredstava i napora. S druge strane, međutim, OCD - eksponenti su takođe oštro kritikovali odnos relevantnih institucionalnih organa. Prema glasu prisutnih činjenični nedostatak iskrene posvećenosti u sektoru i rasprostranjena neodgovornost koja se grana od institucija na centralnom nivou do opštinskih kancelarija i neizbežno podriva ograničen napredak koji postižu aktivne NVO. To ima neizbežan efekat ometanja stvaranje radne saradnje između dve sfere, na direktnu štetu ciljnih grupa.

Na kraju, žene učesnice, uglavnom direktni korisnici projekta ili članovi njihovih najbližih porodičnih krugova, izložile su svoja lična iskustva sa diskriminacijom, njihovu percepciju

⁴⁸ Odnosno : [Zakon o ravnopravnosti polova na Kosovu](#), zakon br. 2004/2; [Zakon o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu](#), zakon br. 03/L-047, 2008; [Strategija za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana u Republiku Kosovo 2009-2015](#), Decembar 2008

njihovog nepovoljnog položaja i njegove posledice. Po njihovim rečima, poteškoće na koje se nailaže u pronalaženju dovoljno informacija o raspoloživim mogućnostima, negativno utiču na nivo poverenja u prilike da dobiju stvarnu podršku od strane opštine kojoj pripadaju.

Osim toga, nacionalni socijalna pomoć za nezaposlene je više puta isticana i dovođena u pitanje. Zaista, njeni propisi smatraju građane za podobne isključivo kada su stanju apsolutne nezaposlenosti. Kao rezultat toga, automatski gubitak pomoći nezavisno od trajanja i entiteta za nalaženje posla dodatno potkopava ekonomsku sigurnost žena. Ipak, kao što je prethodno prijavljeno, procenjuje se kao izuzetno korisno da su svi korisnici obuke o predviđenim aktivnostima u okviru ovog projekta dobili veštine. Povećano znanje i ojačano samopouzdanje su ocenjeni kao obećavajuće polazište za dopuštanje poboljšanja njihove budućnosti.

5.3 STRATEŠKI SASTANCI NA CENTRALNOM NIVOU

5.3.1 Promovisanje radnje

Istaknuti uporni izazovi u poboljšanju uslova života Romkinja, Aškalijki i Egipćanki i poteškoće sa kojima se sreće u njihovom efikasnom rešavanju je čvrsto potvrđivano tokom strateških sastanaka sa institucijama na centralnom nivou. Ipak, sva uključena ministarstva su pozdravila projektne aktivnosti i snažno naglasile svoju iskrenu posvećenost u aktivnom podržavanju pomenutih zajednica i garantovanju ravnopravnosti polova i zaštiti ženskih prava.

Predstavnici šest uključenih ministarstava prijavilo je akciju do sada promovisanu od strane njihovih kancelarija, u skladu sa određenim specifičnim sektorima interesovanja i raspoloživim instrumentima. Među opisanim inicijativama, neke stižu izuzetnu važnost u smislu entiteta, obima i potencijalne dostižnih rezultata⁴⁹.

Pre svega, akcija promovisana od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja i Ministarstva za zajednice i povratak, smatra se posebno važnom za žene koje su direktno učestvovala u pruženoj obuci. Tokom sastanka, zaista, zamenik ministra MPŠRR najavio je mogućnost primanja pomoći iste vrste za pripadnike zajednica Roma, Aškalija i Egipćana koji su spremni da pokrenu preduzetničke aktivnosti u oblasti poljoprivrede i stočarstva. Ove subvencije se nude u svim opštinama, u saradnji sa opštinskim upravama za poljoprivredu, šumarstvo i vode. Pozitivne diskriminacione mere u korist ovih zajednica se primenjuju u izboru aplikacija i poslovnih planova. Slično tome, MZP nudi godišnje mikro - grantova za pripadnike manjinskih zajednica koji su zainteresovani za pokretanje poslovne aktivnosti.

Drugo, zamenik ministra Ministarstva za kulturu, omladinu i sport predložio je mogućnost da lično poseti poslovne aktivnosti koje je započelo osam izabranih žena, koje su imale koristi od individualne obuke i podrške u okviru projekta. Pored toga, odeljenje za omladinu podržava širenje malih preduzeća dodeljivanjem doslednih grantova. Oni bi nesumnjivo mogli da omoguće dugoročnu održivost novoosnovanim preduzećima.

Slične šeme podrške mikro, malim i srednjim preduzećima kroz grantove trenutno promoviše Agencija za ravnopravnost polova - Kabinet premijera ali i Agencija za podršku malim i srednjim preduzećima/Agencija za promociju investicija na Kosovu. Ova druga Agencija daje godišnje mikro - grantove ženama koje vode preduzeća, posebno favorizuje žene koje izdržavaju svoje porodice i aktivnosti koje pružaju dodatne mogućnosti za zaposlenje. Isto tako, Agencija za podršku MSP će uskoro pokrenuti dosledan projekat grantova koji će

⁴⁹ Kontakt detalji i reference o pomenutim organima se mogu naći na listi potencijalnih donatora koja je uključena u anekse ovog izveštaja.

dopuniti već tekući program konsultantskih usluga usmerenih ka rukovodiocima postojećih i planiranih preduzeća.

U nešto izmenjenoj ali komplementarnoj perspektivi, koju ima predstavnik Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije istaknuto je angažovanje Ministarstva u unapređenju obrazovanja romske, aškalijske i egipćanske dece. Smatran za prvi suštinski korak ka njihovom budućem ekonomskom osnaživanju, smanjenje visoke stope napuštanja škole i obezbeđivanje obrazovanja orijentisanog ka zapošljavanju drži se kao ukupan prioritet preduzetoj radnji. U tom smislu, pozitivna diskriminacija je usvojena za upis učenika u nacionalni školski sistem i za dodelu stipendija i dodatnu pomoć.

Konačno, često organizovani sajmovi su predstavljeni kao obećavajuće mogućnosti za žene preduzetnike kako bi izlagale i prodavale svoje proizvode⁵⁰.

Pored navedenih ministarstava i agencija, dve dodatne nevladine organizacije su bile uključene u sprovedene strateške sastanke, naime nedavno osnovana Privredna komora žena Kosova i Udruženje poslovnih žena SHE-ERA. Ova tela igraju glavnu ulogu u promovisanju ekonomskog osnaživanja žena i pristupa samo- preduzetništva. Kao posledica toga, smatra se da ona predstavljaju ključnu komponentu u ovoj oblasti intervencije.

⁵⁰ Kao primer, predstojeći "Žene na sajmu preduzeća" i "sajam rukotvorina" pomenuti su od strane predstavnika MTI i MKOS.

5.4 IZRAŽENE PREPORUKE

Izražavanje pune posvećenosti ka pojačanim naporim na terenu je su podelili svi zainteresovani akterim, nacionalni i opštinski. Razmena mnoštva iznetih gledišta i iskustava pokrenula je formulisanje nekoliko preporuka. Smatra se da one sadrže najjače mere i odgovornosti koje treba preduzeti da bi se efikasno ublažilo postojeće stanje.

Prvo, iskrena posvećenost od strane nadležnih državnih organa je hitno potrebna. Raspolaganjem širim resursima i širim spektrom instrumenata, očekuje se od centralnih institucija da dosledno postupaju, sa visokim prioritetom zvanično datim tom pitanju. Ovaj angažman treba naknadno da bude prenet i sankcionisan od strane uključenih opština. Učesnice su u više navrata pozvale relevantne službe da preuzmu punu odgovornost za budući razvoj u ovom sektoru. Kao što je izričito osuđeno prilikom okruglog stola održanog u Prizrenu, projekti koje vode spoljne organizacije i međunarodni donatori će uvek uspevati u promovisanju trajnih i održivih promena, sve dok posle njih ne uslede nacionalna institucionalna tela i integrisana u proces donošenja odluka.

Što je najvažnije, poseban napor se zahteva od strane predstavnika zajednica Roma, Aškalija i Egipćana u okviru relevantnih centralnih i lokalnih agenција. I zaista, tokom sastanaka, oni su često optuženi za one koji su u suštini vođeni sebičnim razmatranjem nakon puke političke dinamike. Pozivajući na pravo agažovanje na promovisanju interesa njihovih zajednica a u vezi sa borbom protiv svih oblika postojeće diskriminacije, članovi učesničkih OCD su istakli ključnu ulogu koju ovih aktera u potencijalnom poboljšanju trenutnog stanja.

Drugo, ubedljiva neophodnost redovnije i sveobuhvatna komunikacije između svih umešanih aktera se stalno ističe. To bi zaista dozvolilo razjašnjenje njihovih odgovornosti i poboljšalo jaču saradnju. Osim toga, podrška koja dolazi od strane međunarodnih organizacija aktivnih na terenu obično se smatra kao od vitalne vrednosti, u pogledu finansijskih sredstava, kao i u pogledu tehničke i upravljačke podrške.

Na suprotnom frontu, članovi oba institucionalna organa i nevladine organizacije uporno naglašavaju značaj uloge koju igraju same žiljne žene u stvarnom postizanju trajnog poboljšanja njihovog životnog standarda. Odlučnija borba za auto - osposobljavanje i efikasna spremnost da poštuju obaveze koje proizilaze iz uključenja u profesionalnu sredinu smatra se da predstavlja neophodne uslove za bilo koji konstruktivan korak napred u tom pravcu.

Osim toga, nekoliko primedbi pokrenutih tokom pojačane diskusije na okruglim stolovima, dotaklo je predviđenu prirodu ponuđenih šeme podrške i metoda usvojenih u promovisanim programima. Pre svega, obrađivala se izrada projektnih aktivnosti i iljeva. U tom smislu, detaljno znanje korisnika, razumevanje njihove društvene pozadine i uvažavanje lokalnih posebnosti najčešće se prepoznaje kao najvažniji faktori neophodni za uspešan rad.

Štaviše, dok je zalaganje za efikasniju akciono orijentisanu dodelu sredstava, učesnice su istakle centralni značaj uključivanja ekstenzivnih nastavljenih aktivnosti u cilju podrške korisnicama. Sa ciljem garantovanja efikasne održivosti predviđenih aktivnosti, od ključnog su značaja rezultati promoter trajnog praćenja programa.

Konačno, usvajanje zakonskih garancija kojima se obezbeđuje priznavanje diploma dobijenih kroz učešće u obuci i drugim vrstama aktivnosti, se snažno preporučuje. I kao što je lako razumljivo, nedostatak zvanične važnosti ovih sertifikata, prazni značaj dobijenih kurseva na tržištu rada.

5.5 ZAKLJUČCI

Karakterisanje od strane učesnica i živa diskusija, pet okruglih stolova i naknadnih deset strateških sastanaka otkrilo je nekoliko ključnih pitanja koja ometaju postizanje zadovoljavajućeg poboljšanja uslova života Romkinja, Aškalijki i Egipćanki.

Osim prethodno oslikanih teškoća i naknadnim direktno predloženim preporukama, smatra se da dva faktora zahtevaju posebnu pažnju (u očima ECMI Kosovo i NRAEVOK).

Pre svega, sastanci su otkrili apsolutno nedovoljnu komunikaciju i svest među različitim institucionalnim organima, kao i između njih i mnoštva nevladinih organizacija i drugih agencija koje su aktivne u interesnoj oblasti. To neminovno doprinosi nejasnoćama o ulogu svake strane i zakonskim obavezama, nudeći lako bekstvo od odgovornosti i otežava mogućnosti za efikasnu saradnju.

Drugo posebno niži nivo informisanosti i znanja pojavljuje se kod samih ciljnih žena, u pogledu prava koja im po zakonu pripadaju, kanalima da ih podrže, kao i mogućnostima koje im se nude kao pomoć.

Kao posledica toga, čini se da stvarno postizanje pozitivnih rezultata na terenu direktno zavisi od opsežnih napora u rešavanju ovog dvojakog problema. Iskrena posvećenost je pre svega, neophodna od strane relevantnih institucija, posebno na opštinskom nivou.

Ono što je najvažnije, u tom smislu smatra se da promovisani sastanci garantuju održivost na duži rok pomoći iz prve ruke podrške direktno ponuđene uključenim ženama. Zaista, ojačana svest i ojačana posvećenost ka poboljšanju stanja Romkinja, Aškalijki i Egipćanki u od strane nadležnih institucija i drugih aktera predstavlja pretpostavku za postizanje efikasnih rezultata, ide van trajanja projekta, a u korist šireg spektra korisnika.

VI GLAS NAŠIH KORISNICA

"Učešće na treninzima i individualno podučavanje koje sam dobila dalo mi je mogućnost da pažljivo pripremim svoj poslovni plan. Uz podršku ECMI Kosovo, NRAEVOK i D&D centra za poslovnu podršku, sada aktivno tražimo mikro - grantove koji će omogućiti stvarno pokretanje poslovnih delatnosti. Moj san je da se posvetim pčelarstvu i proizvodnji meda, što bi moglo značajno da doprinese dobrobiti moje porodice. Ovaj projekat nam je pokazao da učenje preduzetničkih sposobnosti ne samo da stvara radna mesta, već i proširuje osnaživanje za budućnost. Snažno preporučujem ovo iskustvo svim ostalim ženama iz zajednica koje su zainteresovane za pokretanje malog preduzeća."

Elvane Qarri, Đakovica

"Promovisane aktivnosti su nam omogućile da steknemo bolje razumevanje o tome kako da pokrenemo malopreduzeće i kako da se, preko tih aktivnosti integrišemo u kosovsko društvo. Mi, žene iz zajednica, konstantno potcenjujemo svoje sposobnosti i osećamo se isključenim iz dostupnih mogućnosti. Iz ovog treninga sam naučila da je suštinski ključ uspeha u poslu samopouzdanje."

Fatima Haliti, Prizren

"Veoma sam zadovoljna i zahvalna donatorima ovog projekta, koji je ojačao moje poverenje u delotvornu mogućnost za mene i žene iz naših zajednica da budu uspešne preduzetnice. Ja bih volela da nastavim sa sličnim treninzima na duže vreme, i eventualno da obezbedim učešće drugih žena iz ovih zajednica."

Lendita Haliti, Peć

VI ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Ponovo se vraćajući na faze projekta "Promovisanje ekonomskog osnaživanja Romkinja, Aškalijki i Egipćanki na Kosovu", ovaj izveštaj sledi dvostruki značaj. Prvo, on pruža dragocen izvor informacija planiranim da povećaju znanje i podigne svest šarolikoj publici o sadašnjim uslovima života Romkinja, Aškalijki i Egipćanki na Kosovu. Drugo, prvenstveno usmeren na članove lokalnih i centralnih institucija, on se zalaže za široku podršku ekonomskom osnaživanju ciljnih žena i njihovih zajednica u celini, i stoga poziva na povećanje angažovanja, u potpunosti u skladu sa postojećim zakonskim obavezama.

Što se tiče prvog aspekta, a oslanjajući se na iskustva prikupljena tokom projektnih aktivnosti i direktnim doprinosom aktera", veruje se da ova publikacija nudi širu sliku dnevnih izazova sa kojima se suočavaju Romkinje, Aškalijke i Egipćanke u zemlji, u celini. Kao posledica toga, smatra se da predstavlja pouzdan instrument za referencu uključenih aktera, nudeći bogatstvo opšte važećih razmatranja i brojki. U tom smislu, iako svakako ograničen u pogledu broja direktnih korisnika i trajanja aktivnosti, uspešne priče samih žena pružaju dostojan primer efikasnog načina za borbu protiv njihovog izuzetno nepovoljnog položaja. Dakle, oni mogu predstavljati koristan kanon na kojem treba planirati predstojeće inicijative.

Kao posledica toga, baveći se marginalizacijom i ugroženosti Romkinja, Aškalijki i Egipćanki na efikasan i održiv način, neminovno se pojavljuje kao ubedljiva neophodnost koja obuhvata više aktera i odgovornosti. U tom okviru, ekonomsko osnaživanje nesumnjivo dobija izuzetnu važnost među brojnim sektorima moguće intervencije i potrebnu podršku. Zaista, omekšavanje ekonomskih teškoća potencijalno utiče na poboljšanje trenutnog stanja žena i budućih perspektiva, uz indirektan pozitivan uticaj na uslove njihovih zajednica i kosovsko društvo u celini. U tom smislu, samostalno preduzetništvo pruža ključnu priliku, nosi dvostruku potencijalnu prednost. Prvo i najvažnije, ona predstavlja obećavajuću strategiju za promovisanje ekonomskog osnaživanja Romkinja, Aškalijki i Egipćanki i finansijsku nezavisnost, ublažavanjem njihovih postojećih teškoća. Osim toga, pokretanje malih uspešnih preduzeća bi verovatno izazvalo stvaranje dodatnih šansi za zapošljavanje drugih pripadnika ciljnih zajednica i ne samo to.

Stoga se izuzetno preporučuje da se ekonomsko osnaživanje i socijalna integracija Romkinja, Aškalijki i Egipćanki postavlja kao apsolutni prioritet i na opštinskim i nacionalnim organima vlasti. Zaista, njihova iskrena posvećenost i usmerenost na akcije saradnje sa drugim uključenim akterima postaje od suštinske važnosti.

Na prvom mestu, preporučuje se institucijama na centralnom i lokalnom nivou, kao i drugim aktivnim agencijama da odmah slede obećavani pravac otvorenih aktivnostima koje su promovisane ovim projektom, kako bi se stvarno realizovali stvoreni potencijali. Nakon toga, i što je najvažnije, pozivaju se svi uključeni akteri da preduzmu direktnu akciju sa namerom da se postigne širi spektar korisnika i omogući sledstvena efikasno i trajno

poboljšanje trenutne situacije. U opštem smislu, ojačana saradnja između različitih uključenih aktera je izuzetno potrebna. Shodno tome, redovna komunikacija i obrazložena saradnja se čine suštinskim između centralnih i opštinskih organa vlasti, kao i između brojnih lokalnih organizacija civilnog društva, međunarodnih organizacija, potencijalnih donatora i drugih agencija koje su angažovane na terenu. Pored toga što omogućava produktivno spajanje napora i resursa, posledično razjašnjavanje uloga i odgovornosti će ojačati transparentnost i odgovornost institucija. To bi zauzvrat doprinelo uspostavljanju efikasnih usluga i javnih objekata, od direktne koristi za građane uopšte, a posebno najugroženijim grupama.

U okviru ove perspektive, veruje se da bi sastanci održani sa pripadnicima lokalnih i centralnih institucija u okviru ovog projekta mogli da predstavljaju ohrabrujući polaznu tačku.

Preciznije, institucije na lokalnom nivou zadržavaju posebno ključnu poziciju, dobijajući korist od povoljne bliskosti sa zajednicama koje žive u oblastima dotičnih opština. Ovo omogućava neposredan kontakt sa njihovim pripadnicima i dublje razumevanje njihovih potreba i prioriteta. Istovremeno, kako je više puta isticano u izveštaju, izvodljivost i dugoročna održivost posvećenosti opština, u velikoj meri zavise od usvojenih strategija na nacionalnom nivou i na radnjama preduzetim od strane centralnih institucija, raspolaganja resursima i diskrecionim ovlašćenjima.

Završni deo ovog izveštaja ima za cilj da pokrene niz konkretnih akcija za koje se veruje da su ovde posebno hitne zarad postizanja stvarnih promena. Postoji nada da će one biti odmah prebačene u akciju uključenih organa, strukture planiranja njihovog predstojećeg ponašanja i biti smatrane kao vredna referenca za razvoj daljih inicijativa u ovom sektoru. Sledeće preporuke posebno se bave različitim grupama zainteresovanih strana. Shodno tome, oni će biti podeljeni na institucije na centralnom nivou, institucije na lokalnom nivou, organizacije civilnog društva i poslovna udruženja žena i potencijalne donatore.

Preporuke institucijama na centralnom nivou

- Dati prioritet ekonomskom osnaživanju Romkinja, Aškalijki i Egipćanki, pri izradi relevantnog zakonodavstva i u kreiranju politike;
- Rešiti slabosti u pravnom okviru u pogledu zaštite ravnopravnosti polova i aktivno promovisati ekonomsko osnaživanja žena, sa posebnim naglaskom najmarginalizovanije i ugrožene grupe, kao što su Romkinje, Aškalijke i Egipćanke;
- Povećati mogućnosti ciljnih žena na vlasništvo nad imovinom jačanjem pravnog i institucionalnog okvira koji se odnosi nasleđe i imovinska prava. Proistekli pristup kapitalu bi uvećao mogućnosti žena da direktno ulažu u aktivnosti koje donose prihode/dohodovne aktivnosti;
- Postaviti ciljeve koje treba da ostvare i održavaju svi relevantni organi za uključivanje Romkinja, Aškalijki i Egipćanki u predviđenim programima podrške (tj. kvote za ponuđene grantove/donacije);
- Uspostaviti efikasne sisteme praćenja za praćenje usklađenosti institucija na centralnom i lokalnom nivou sa njihovim zakonskim obavezama. To podrazumeva imenovanje određene referentne Agencije, uspostavljanje obaveze redovnog izveštavanja imenovane agencije od strane svih uključenih organa; obaveza prijavljivanja kvantitativnih i kvalitativnih podataka razvrstanih po nacionalnosti i polu. Kancelarija za dobru vladavinu (KDV), u okviru kabineta Premijera (KP), zadržava glavne odgovornosti u konkretnoj oblasti interesovanja;
- Angažovati se u ekstenzivnoj saradnji sa velikim udruženjima žena, NVO i drugim relevantnim agencijama;
- Osigurati pravne garancije za priznavanje diploma dobijenih tokom stručne obuke i drugih kurseva za jačanje kapaciteta;
- Preduzeti sve korake neophodno za članstvo Kosova u Dekadi uključivanja Roma koje bi učinilo do značajnih donacija i schema pomoći pristupačnih Romkinjama, Aškalijkama i Egipćankama.

Preporuke institucijama na lokalnom nivou

- Dati prioritet aktivnoj podršci pokretanju malih poslovnih delatnosti sa povećanim fokusom na jačanje ekonomskog položaja Romkinja, Aškalijkii Egipćanki;
- Uključenje u inicijative informisanja i podizanja svesti među ciljnim zajednicama u pogledu: dostupne finansijske podrške i prilika za jačanje kapaciteta (donacije, subvencije, obuka, stažiranje, stipendije, itd); najrelevantniji aktivni akteri na opštinskom nivou u oblasti promocije samo - preduzetništva i ekonomskog osnaživanja žena;
- Podići svest o zakonskim pravima među samim zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana;
- Usvojiti posebne instrumente i sredstva komunikacije koja omogućavaju široku distribuciju svih relevantnih informacija i sistematski dopiranje do većine marginalizovanih grupa;
- Prihvatiti instrumente pozitivne diskriminacije i prilagođene mere zapošljavanja radi olakšavanje pristupa donacijama, subvencijama i drugim programima podrške Romkinjama, Aškalijkam i Egipćankam. To bi, između ostalog, doprinelo odlučujućoj borbi protiv svih oblika diskriminacije na etničkoj ili rodnoj osnovi u oblasti zapošljavanja;
- Ponuditi programe stažiranja ili stipendija usmerenih posebno na Romkinje, Aškalijke i Egipćanke, devojke i žene, ili usvojiti meere pozitivne diskriminacije u postupcima izbora. Ovim bi se omogućilo unapređivanje pismenosti korisnica i postepeno spajanje obrazovnog jaza, time povećati njihove prilike za zapošljavanje i i buduće mogućnosti;
- Intenzivno komunicirati i raditi u partnerstvu sa lokalnim aktivnim organizacijama civilnog društva, NVO i drugim agencijama, sa ciljem dopiranja do zajednica Roma, Aškalija i Egipćana.

Preporuke OCD i poslovnim udruženjima žena

- Ukloniti eksplicitne i indirektne prepreke za članstvo Romkinja , Aškalijki i Egipćanki u postojeća poslovna udruženja zalaganjem za mere pozitivne diskriminacije (tj. privremeno nudi besplatno članstvo). Ovo se čini korisnim za sve uključene strane: prvo, Romkinje, Aškalijke i Egipćanke će imati koristi od alternativnih modela, primera visokog profila i uspešnih iskustava; drugo, drugi članovi će imati koristi od zajedničkog učenja i razmene; treće, organizacija će dobiti vidljivost i privlačnost za potencijalne donatore;
- Obezbediti besplatne programe obuke i radionice koje imaju za cilj poboljšanje osnovnih preduzetničkih veština Romkinja, Aškalijki i Egipćanki posvećenih pokretanju malih poslovnih delatnosti. Ovo bi trebalo da uključuje, između ostalog, izradu poslovnih/biznis planova, finansijsko planiranje, marketinške tehnike, tretman klijenata, izbor lokacije za preduzeće, proizvodnju tržišno odgovarajućih roba i usluga, promociju proizvoda, itd;
- Obezbediti besplatno mentorstvo i ciljane mogućnosti za školovanje orijentisane na posao za romske, aškalijske i egipćanske devojke žene, posebno u cilju popunjavanja praznine u prethodnim nivoima obrazovanja i promovisanje integracije ciljnih zajednica u kosovsko društvo;
- Podsticanje učešća Romkinja, Aškalijki i Egipćanki u ponuđenim obukama i programima za jačanje kapaciteta. U okviru njih, favorizovati pružanje stručne obuke, koja dozvoljava identifikaciju talenata žena i omogućuje upotrebu njihovih potencijalnih prednosti kao ekonomskih sredstava;
- Sprovesti opsežno istraživanje o najboljim međunarodnim praksama, i uputiti na uspešne studije slučaja radi uređenja budućih aktivnosti i inicijativa;
- Podizanje svesti zajednica Roma, Aškalija i Egipćana o značaju ekonomskog osnaživanja žena radi dobrobiti porodice u celini, i proizilazeće neophodnosti podela kućnih poslova između svih odraslih članova. Promovisanje alternativnih modela upravljanja u porodici i zajedničkog upravljanja smatra se posebno korisnim u tom smislu;
- Objaviti pozitivne ženske uzore, kroz promociju njihovih uspešnih priča i podršku prilika za razmenu (npr. studijske posete, česti sastanci);

- Objaviti i podržati stvarni pristup tržištu za robu koju proizvode Romkinje, Aškalijke i Egipćanke preduzetnice, posebno u ranim fazama njihovih aktivnosti. Vredni instrumenti u tom smislu obuhvataju sajmove, letke, internet stranice i društvene mreže itd;
- Osigurati održivost ponuđene podrške u srednjoročnoj perspektivi, kroz praćenje započetih aktivnosti i unapređenje trajne direktne podrške već aktivnim ženama;
- Omogućiti jeftine kredite i mikro kredite sa posebno korisnim uslovima u pogledu kamatne stope i vremena otplate, kako bi ih učinili dostupnim široj javnosti. Alternativno, promovisati potencijal banaka dopiranjem do žena kroz povoljne proizvode. Ovo bi postepeno promovisalo normalno funkcionisanje poslovanja, uključujući i preuzimanje rizika i otplatu obaveza, a samim tim i dozvolilo jačanje odgovornosti žena, poverenja i budućih mogućnosti.

Preporuke donatorima

- Planirati buduće projekte i inicijative za promovisanje poboljšanja ekonomske situacije žena na osnovu prethodno sprovedenih ocena potreba i sveobuhvatnih procena ciljnih korisnika i njihovih specifičnih prioriteta, interesovanja i talenata;
- Ponuditi finansijsku podršku organizacijama za stručnu obuku, stručno obrazovanje i programme preduzetničkog jačanja kapaciteta. Istovremeno nuditi grantove i pomoć prema vrsti koja omogućuje otvaranje malog preduzeća;
- Fokusirati se široko na promovisanje samostalnog preduzetništva među Romkinjama, Aškalijkama i Egipćankama, posebno favorizujući: ideje koje nude dodatne prilike za zapošljavanje drugim ženama ili članovima njihovih porodica ili zajednice; proizvodnju roba koje zahtevaju male troškove a donose korist kosovskoj ekonomiji u celini, smanjujući uvoz iz regionalnih zemalja (tj. pčelarstvo i proizvodnja meda);
- Osnajati jednu važnu i iskusnu NVO ili poslovno udruženje na osnivanje poslovnog udruženja Romkinja, Aškalijki i Egipćanki i njegovo integrisanje u već postojeću organizaciju. Ovaj ogranak bi posebno promovisao jačanje kapaciteta njegovih članova kao i marketing proizvedenih roba i usluga;
- Podržati stvaranje baze podataka Romkinja, Aškalijki i Egipćanki preduzetnica i obučiti žene zainteresovane za započinjanje njihovih aktivnosti o poslovnim planovima. Ovo bi činilo instrument reference koji treba da koriste poslovna udruženja i javne institucije kada pokreću nove programena terenu, pružanjem: spiska potencijalnih obećavajućih korisnika i plodnosredstvo direktnih informacija o novim dostupnim mogućnostima (tj. upotrebom liste mejlova). Dotične opštine se pozivaju da budu aktivni partneri u ovoj inicijativi;
- Osigurati dodatnu podršku već osposobljenim ženama kroz buduće projekte kako bi se postigla efektivna samo-održivost njihovih aktivnosti i eventualno omogućila njihovo uspešno širenje započetih poslova.

1. UPITNIK - INFORMATIVNI I KONSULTATIVNI SASTANAK
2. OBUKA VELIKIH RAZMERA
 - UPITNIK PRIJE TRENINGA
 - UPITNIK NAKON TRENINGA
3. TEST ZA SAMOPROCENU - DA LI SAM PREDUZETNICA?
4. LISTA POTENCIJALNIH DONATORA

UPITNIK - INFORMATIVNI I KONSULTATIVNI SASTANAK

"Promovisanje ekonomskog osnaživanja žena Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu"

Molimo vas da odgovorite na sledeća pitanja:

Molimo obeležite polje ☒ pored vašeg izbora.

Lični podatci	
Ime i prezime učesnika:	
Opština:	
Koliko imate godina?	☐ Ispod 18 ☐ 18-25 ☐ 25-35 ☐ Iznad 35
Koji je vaš trenutni status?	☐ Udata ☐ Razvedena ☐ Udovica ☐ Neudata
Kojoj zajednici pripadate?	☐ Romska ☐ Aškalijska ☐ Egipćanska ☐ Drugoj (molim navedite) _____
Koje jezike govorite?	☐ Albanski ☐ Romski ☐ Srpski ☐ Bosanski ☐ Engleski ☐ Drugi (molim navedite) _____

Koliko dece izdržavate?	☐ Nijedno ☐ 1 - 3 ☐ 4 i više
Koji nivo obrazovanja ste završili?	☐ Nijedan ☐ Osnovno obrazovanje (5 godina školovanja; 6-11 godina) ☐ Niže srednje (9 godina školovanja; 12-15 godina starosti) ☐ Više srednje (12 godina školovanja; 16-19 godina) ☐ Univerzitet ili koledž
Da li ste trenutno zaposleni? Ako je odgovor da, molimo vas navedite.	☐ Da _____ ☐ Ne
Da li ste član neke organizacije?	☐ Omladinski klub ☐ Ženski klub ☐ Džamijska ili crkvena grupa ☐ Kulturna grupa ☐ Politička grupa ☐ Drugo (molim navedite) _____ ☐ Nijedno
Istorijat	
Ako ste nezaposleni, da li ste imali posao u poslednjih godinu dana?	☐ Da ☐ Ne ☐ Nije primenjivo
Ako ste nezaposleni, šta vas sprečava da radite?	☐ Zdravlje ☐ Porodične obaveze ☐ Nije mi dozvoljeno ☐ Nema posla koji odgovara mojim veštinama ☐ Nemam potrebne veštine ☐ Nedostatak identifikacije ☐ Ostalo (navedite) _____

	☐ Nije primenjivo
Ako imate muža, da li je on trenutno zaposlen? Ako jeste, navedite.	☐ Da _____ ☐ Ne ☐ Nije primenjivo
Ako imate decu, postoji li neko drugi koji može da čuva vašu decu ako ste van kuće ili ste zauzeti?	☐ Da ☐ Ne ☐ Nije primenjivo
Da li vam neko pomaže sa kućnim poslovima?	☐ Da ☐ Ne
Koja je vaša trenutna finansijska situacija?	☐ Slaba ☐ Zadovoljavajuća ☐ Dobra ☐ Vrlo dobra ☐ Odlična
Da li imate bankarski račun?	☐ Da ☐ Ne
Da li posedujete kuću ili zemljište?	☐ Da ☐ Ne
Da li posedujete automobil ili da li imate pristup automobilu?	☐ Da ☐ Ne
Da li imate telefon ili da li imate pristup telefonu?	☐ Da ☐ Ne
Da li imate računar ili da li imate pristup računaru?	☐ Da ☐ Ne
Relevantne Veštine	
Koje poslovne veštine imate?	☐ Prodaja (prodaja predmeta za domaćinstvo, voće, povrće, reciklaža plastike ili papira) ☐ Priprema ili prerada hrane (kuvanje, konzerviranje, itd) ☐ Rukotvorine (pletenje, heklanje, tkanje, grnčarija,

	nakit, itd) ☐ Zanat (krojenje, obrada metala, itd) ☐ Čišćenje ☐ Lepota ili usluge ondulacije ☐ Čuvanje dece ☐ Poljoprivreda i stočarstvo ☐ Fabrički rad (linijska proizvodnja proizvoda) ☐ Ručni rad (saobraćaj, metalni otpadci , itd) ☐ Maloprodaja (blagajnik prodavnice, prodavačica, itd) ☐ Kancelarijski rad (repcionerka, administracija, itd) ☐ Ostalo (navedite)
Koliko ste samopouzdati sa svojim dosadašnjim radnim veštinama?	☐ Veoma samopouzdana ☐ Samopouzdana ☐ Neutralna ☐ Nisam samopouzdana
Koje veštine za zapošljavanje želite da naučite?	☐ Računari (pristup na e-mail, korišćenje interneta, obrada teksta, kucanje) ☐ Matematičke veštine (razumevanje brojeva i finansije) ☐ Pismenost (čitanje i pisanje) ☐ Komunikacijske veštine (intervjuisanje, javni govor) ☐ Pisanje biografije (CV-a) ☐ Organizacione veštine (upravljanje vremenom, arhiviranje, planiranje, itd) ☐ Ostalo (navedite)
Koje preduzetničke veštine želite da naučite?	☐ Budžetiranje i finansije ☐ Marketing ☐ Komunikacija ☐ Pravna pitanja i licenciranje

	☐ Poslovno planiranje ☐ Pisanje izveštaja ☐ Upravljanje kancelarija ☐ Upravljanje projektima ☐ Ostalo (navedite) _____
Koliko ste samopouzdati da govorite sa ljudima koje ne poznajete i da radite sa drugim ljudima?	☐ Veoma samopouzdana ☐ Samopouzdana ☐ Neutralna ☐ Nisam samopouzdana
Da li sebe smatrate liderom?	☐ Da ☐ Ne
Da li mislite da kao žena imate više poteškoća u zaposlenju nego muškarci?	☐ Da ☐ Ne
Da li mislite da kao pripadnici manjinske zajednice više poteškoća u zaposlenju od pripadnika drugih zajednica?	☐ Da ☐ Ne
Biznis / Poslovni planovi	
Da li ste ikada želeli da započnete biznis (na primer: prodaju rukotvorine ili proizvodnju prehrambenih proizvoda)?	☐ Da ☐ Ne
Koliko ste uvereni da, uz podršku, možete da započnete sopstveni biznis?	☐ Veoma uverena ☐ Uverena ☐ Neutralna ☐ Nisam uverena
Koliko ste uvereni da možete da dobijete kredit za pokretanje sopstvenog biznisa?	☐ Veoma uverena ☐ Uverena ☐ Neutralna ☐ Nisam uverena
Da li bi vaša porodica podržala vaš ulazak	☐ Da

u biznes?	☐ Ne
Ocenite ukupne mogućnosti zapošljavanja u vašem gradu / opštini.	☐ Slabe ☐ Zadovoljavajuće ☐ Dobre ☐ Vrlo dobre ☐ Odlične
Koliko ste sigurni da možete naći plaćen posao u vašem gradu / opštini?	☐ Veoma uverena ☐ Uverena ☐ Neutralna ☐ Nisam uverena
Ocenite svoje znanje o svim službama za zapošljavanje koje se nude u vašem gradu / opštini od strane NVO-a i drugih organizacija	☐ Slabo ☐ Zadovoljavajuće ☐ Dobro ☐ Vrlo dobro ☐ Odlično
Koliko ste uvereni u službama za zapošljavanje ili podršci koja se pruža vašoj opštini?	☐ Veoma uverena ☐ Uverena ☐ Neutralna ☐ Nisam uverena
Da li imate neke komentare koje želite da delite?	
Datum i potpis	_____/_____/2013 _____

Napomena: Sve informacije prikupljene ovim upitnikom, biće korišćene anonimno.

UPITNIK PRIJE TRENINGA

Molimo vas da odgovorite na dole postavljena pitanja:

Molimo vas obeležite sa ☐ odgovor koji odaberete.

Lični podaci	
Ime i prezime:	
Opština iz koje dolazite:	
Vaš uzrast:	☐ Manje od 18 ☐ 18-25 ☐ 25-35 ☐ Više od 35
Trenutno stanje	
Kakva je vaša trenutna ekonomska situacija?	☐ Zaposlena ☐ Preduzetnik (imam svoj biznis) ☐ Samozaposlena (radim u porodičnoj ekonomiji) ☐ Radim povremeno (honorarno) ☐ Ne radim uopšte
Koje su vaše ambicije (namere) u budućnosti?	☐ Da započnete i razvijete vaš biznis ☐ Da se zaposlite ili da nastavite da radite za nekog drugog (dobijate platu) ☐ Da radite kućne poslove (kao domaćica) ☐ Da nastavite školovanje (vaše obrazovanje) ☐ Drugo navedi _____

Ako želite da započnete biznis (ili da razvijete vaš postojeći biznis, koji trenutno imate), čime bi se vaš biznis bavio?	
Molimo vas obavestite nas koliko iskustva ili znanja imate u vezi sa temama treninga koji ćemo održati	
Kako ste došli do vaše ideje o biznisu? (možete odabrati više od jednog odgovora)	☐ Zbog potrebe za samozapošljavanjem i zaposlenjem drugih iz porodice ☐ Videvši da moj komšija ili neko drugi zarađuje mnogo ovom poslovnom idejom ☐ Videvši da je tržištu (potrošačima) potreban proizvod ili usluga koju ću ja pružiti tržištu ☐ Pošto imam znanje i iskustvo u ovoj vrsti posla ☐ Lakše je i jeftinije započeti posao ovakvom idejom ☐ Mala je konkurencija kod ove vrste biznisa ☐ Lakše je i jeftinije započeti posao ovakvom idejom ☐ Jednostavno mi se sviđa ova ideja o biznisu ☐ Drugo, navedite _____
Da li ste čuli za biznis plan	☐ Da ☐ Ne

Zašto mislite da nam je potreban Biznis Plan (možete izabrati više od jednog odgovora)	☐ Da biste podigli kredit u banci ☐ Da biste podneli zahtev za monetarnu pomoć ☐ Da biste imali unutrašnji vodič preduzeća (kako ga razviti) ☐ Sve gore navedeno ☐ Drugo, navedite _____
Da li ste napravili analizu potreba za investicije za započinjanje ili razvoj vašeg biznisa?	☐ Da ☐ Ne
Da li znate kakvo vam je osoblje potrebno u vašem biznisu?	☐ Da ☐ Ne
Da li znate kako da registrujete vaš biznis i gde da ga registrujete?	☐ Da ☐ Ne
Da li znate kakva vam poslovna dozvola ili licenca treba za vaš biznis?	☐ Da ☐ Ne
Da li znate koliko će vas koštati proizvodi i vaša usluga pre nego što je izbacite na tržište?	☐ Da ☐ Ne
Da li znate kako da reklamirate vaš proizvod/uslugu?	☐ Da ☐ Ne
Gde ćete naći novac za početak vašeg biznisa?	☐ Podneću zahtev za monetarnu pomoć ☐ Podićiću kredit ☐ Imam dovoljno novca za početak biznisa ☐ Ne znam ☐ Drugo
Da li znate da podnesete zahtev za bankarski kredit da bi započeli ili razvili vaš biznis?	☐ Da ☐ Ne
Da li planirate da sarađujete sa nekim prilikom osnivanja / razvijanja vašeg biznisa i realizacije prodaje vašeg biznisa?	☐ Da ☐ Ne

Da li znate ko su vaši konkurenti?	☐ Da ☐ Ne
Molimo vas da nam objasnite vaše potrebe za ovim programom obuke koji ćemo zajedno razviti (možete izabrati više od jednog odgovora)	☐ Verujem da su ove teme bitne za učenje ☐ Ja hoću da započnem moj biznis ☐ Ove teme su neophodne za moj rad ili za posao koji ja volim ☐ Mnogo mi nedostaje ovo znanje ☐ Ova tema mi je malo poznata i želim da naučim više o tome ☐ Želim da se sretnem sa drugim ljudima koji imaju isto interesovanje ☒ Drugo, navedi
Koliko verujete da će vam ovaj trening pomoći?	☐ Verujem da hoće mnogo ☐ Verujem da će mi pomoći ☐ U nekom obliku će mi pomoći ☐ Neće mi uopšte pomoći u mom poslu
Koja tema vam je najpotrebnija od onih koje ćemo razviti tokom treninga?	☐ Kako da pripremim biznis plan ☐ Kako da započnem biznis? ☐ Kako da registrujem biznis? ☐ Kako da dobijem monetarnu pomoć ☐ Kako da povežem moj biznis sa drugim biznisima ☐ Sve navedeno
Da li vam je potrebna dodatna obuka koja se odnosi na ove oblasti?	☐ Da ☐ Ne
Da li je potrebno dodati još neku temu obuke?	☐ Da ☐ Ne Ako je odgovor da, koja je to tema:

Da li vam odgovaraju tehnički uslovi obuke? (putovanje, mesto obuke, vreme i dr.)	☐ Da ☐ Ne Ako ne, šta biste promenili? _____
Koja su vaša očekivanja od ovog treninga?	
Da li imate neki dodatni komentar koji želite da podelite sa nama?	
Datum i potpis	_____/_____/2013

UPITNIK NAKON TRENINGA

Molimo vas da odgovorite na sledeća pitanja:

Molimo vas da obeležite sa ☒ odgovor koji ste izabrali.

Lični podaci	
Ime i prezime:	
Procena obuke:	
Vaša ideja o biznisu je ostala ista kao ranije pre obuke ili je promenjena?	☐ Ista ☐ Promenjena
Koliko je obuka uticala da oživite vašu ideju o biznisu (da ga započnete ili proširite)?	☐ Puno ☐ Malo ☐ Nimalo
Nakon znanja koje ste stekli treningom, da li ste ubeđeniji da započnete neki biznis?	☐ Da ☐ Ne
Zašto smatrate da je biznis plan potreban?	☐ Da bi podneli zahtev za monetarnu pomoć ☐ Da bi podigli kredit ☐ Da bi pronašli partnera u biznisu ☐ Da planiram svoj biznis ☐ Sve gore navedeno ☐ Drugo _____
Struktura vlasništva vašeg biznisa će biti?	☐ Individualna ☐ Ortakluk
Vašu ideju o biznisu će finansirati:	☐ Donatori ☐ Bankarski kredit ☐ Vaša i ušteđevina vaše porodice ☐ Svi gore navedeni izvori

Gde smatrate da treba registrovati biznis:	☐ U Policiji ☐ U Opštini ☐ U Ministarstvu trgovine i industrije ☐ Ne znam
Gde ćete prodati vaš proizvod?	☐ Na tržištu ☐ Na internetu ☐ Odvrata do vrata ☐ Sve gore navedeno
Zašto smatrate da će donatori podržati vašu ideju o biznisu (možete izabrati više od jednog odgovora)	☐ Jer će zajednica imati koristi ☐ Jer ćemo mi lično imati koristi ☐ Da bi se povećala zaposlenost ☐ Da bi se razvio naš sektor
Zašto mislite da će vam obuka pomoći?	☐ Da bi dobili monetarnu pomoć ☐ Da bi se zaposlili ☐ Da otvorimo svoj biznis ☐ Sve gore navedeno
Koliko ste zadovoljni temema koje su razmatrane tokom obuke?	☐ Puno ☐ Malo ☐ Nimalo
Koliko ste zadovoljni trenerima?	☐ Puno ☐ Malo ☐ Nimalo
Da li su način obuke, govor trenera i objašnjenja bili razumljivi?	☐ Puno ☐ Malo ☐ Nimalo
Koliko ste zadovoljni materijalima obuke koji su vam dati?	☐ Puno ☐ Malo ☐ Nimalo
Da li vam je data mogućnost da postavljate pitanja tokom obuke o stvarima koja su vas interesovala ili koje niste razumeli?	☐ Da ☐ Ne
Koliko ste zadovoljni odgovorima na pitanja koja ste postavili trenerima?	☐ Puno ☐ Malo

	☐ Nimalo
Koja od tema razmatranih na treningu smatrate da će vam trebati za razvoj vašeg biznisa u budućnosti?	☐ Kako pripremiti biznis plan? ☐ Kako započeti biznis? ☐ Kako registrovati biznis? ☐ Kako dobiti monetarnu pomoć? ☐ Kako povezati moj biznis sa drugim biznisima ☐ Sve gore navedeno
O kojoj dodatnoj temi smatrate da trebate znati više za razvoj vašeg biznisa u budućnosti?	
Da li ste zadovoljni sa načinom održavanja treninga i vežbi	☐ Da ☐ Ne
Koliko je ovaj trening bitan zavas?	☐ Puno ☐ Malo ☐ Nimalo
Biću u stanju da iskoristim znanje koje sam naučila na ovom treningu u svakodnevnom životu?	☐ Nimalo ☐ Malo ☐ Neodređeno ☐ Da ☐ Da, mnogo
Koliko verujete u to da možete započeti vaš biznis?	☐ Ne verujem nimalo ☐ Verujem da ću ga nekako započeti ☐ Neodređeno ☐ Verujem da ću ga započeti ☐ Mnogo verujem da ću ga započeti
Koliko verujete da možete podići kredit ili monetarnu pomoć za početak vašeg biznisa?	☐ Ne verujem nimalo ☐ Verujem da ću ga nekako dobiti ☐ Neodređeno ☐ Verujem da ću ga dobiti ☐ Mnogo verujem da ću ga dobiti

Da li biste želeli da nastavite sa obukom o biznisu?	☐ Ne, uopšte ☐ Onako ☐ Neodređeno ☐ Da ☐ Da, mnogo bih želela
Da li ste zainteresovani ili dostupni da dobijate savete i podršku tokom 5 narednih meseci koji će vam pomoći da osmislite vaš biznis?	☐ Da ☐ Ne
Da li mislite da je upravljanje biznisom teško?	☐ Ne, nimalo nije teško ☐ Nekako je teško ☐ Neodređeno ☐ Teško ☐ Veoma teško
Koliko ste zadovoljni datom pomoći od strane ekipe projekta (NRAEWOK i ECMI Kosova) tokom ovih obuka?	☐ Nimalo ☐ Donekle ☐ Neodređeno ☐ Da ☐ Puno
Koliko ste zadovoljni tehničkim uslovima obuke (uslovi putovanja, sala, hrana, piće, vreme i dr.)	☐ Puno ☐ Malo ☐ Nimalo
Šta biste promenili u obuci? (možete dati komentar ako imate)	
Datum :	Potpis:

TEST ZA SAMOPROCENU - DA LI SAM PREDUZETNICA?

PITANJE:	DA	NE
Da li stvarno više želim biti šef samom sebi nego da radim za nekog drugog?		
Da li sam preduzimam inicijativu?		
Da li imam menadžerske sposobnosti (upravljanje finansijama, zaposlenima i dr?)		
Da li imam iskustva u vrsti biznisa za koji sam zainteresovan da započnem?		
Da li ste istrajni u nečemu do kraja?		
Da li sam dobro organizovana osoba?		
Da li bih želeo da vodim i upravljam drugima?		
Da li mogu doneti odluku na brzinu ako su neophodne?		
Da li je moje zdravlje u redu i da li imam visok nivo energije?		
Da li imam dobre finansijske izvore + fondove za početak?		
Da li mogu prihvatiti malu zaradu novca u početnim godinama?		
Da li ljudi (potrošači i radnici) mogu verovati u ono što kažem?		
Da li imam potrebu za određivanjem i postizanjem teških ciljeva i izazova?		
Da li imam želju da budem kreativan i inovativan?		
Da li mi se više sviđa da imam akcioni plan (biznis plan) pre nego što započnem jednu aktivnost?		
Da li moj ortak i/ili porodica podržavaju moj plan?		
Da li sam tačan na sastancima?		
Da li sam spreman da radim na produženo radno vreme ako je neophodno da bi bio preduzetnik?		
Da li želim ostati u biznisu i u teškim vremenima?		
Da li sam spreman da vršim sve poslove koji su neophodni za funkcionisanje mog biznisa?		
Iako je opasno da se proba nešto novo, da li sam ja osoba koja bi probala?		
Ako želim nešto, ja tražim isto ne čekajući da mi neko to donese?		
Iako mi ljudi kažu da se nešto ne može postići, ja ću probati sam?		
Želim da budem finansijski nezavisan?		
Govoriću o nečemu što se ne sviđa drugima ako verujem u to.		
Da li mogu rizikovati novcem, da uložim ne znajući rezultat?		
Da li ste nešto rizikovali u zadnjih 6 meseci?		
Da li mi se sviđa to da isprobam novu hranu, nova mesta, i potpuno nova iskustva?		
Mogu se približiti nepoznatoj osobi i započeti razgovor?		

Rezultat

Cilj ovog testa je da vas natera da mislite ozbiljno da li imate ono što je potrebno za započinjanje biznisa. Mi smo vam predstavili nekoliko tipičnih scenarija/ izjava sa kojima se preduzetnik može susresti svakodnevno u biznisu. Vi ste odlučili da li se izjave/pitanja odnose na vas ili ne.

Iznad 20 odgovora DA

Vi imate karakteristike jednog preduzetnika i možda imate to što je neophodno da bi bili preduzentik.

Između 10-19 odgovora DA

Vi imate osobine preduzetnika, ali će vama biti potrebna pomoć da se poboljšate u oblastima gde ste slabi.

Između 0-10 odgovora DA

Ako je većina vaših odgovora NE, preduzetništvo vam neće lako pasti, i uvidećete da nije najbolja alternativa za vas.

LISTA POTENCIJALNIH DONORA

INSTITUCIJE / AMBASADE / ORGANIZACIJE:	ADRESE I KONTAKT DETALJI:
AGENCIJA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA, URED PREDSEDNIKA VLADE	Ul. "Nëna Terezë", Ndërtesa e Qeverisë, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 200 4281; http://www.kryeministri-ks.net/?page=2,110
MINISTARSTVO ZA ZAJEDNICE I POVRATAK	Zgrada Železnice, Fushë Kosovë Tel.: + 381 (0) 38 552 149; http://www.mkk-ks.org/
MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, ŠUMARSTVA I RURALNOG RAZVOJA	Ul. "Nëna Terezë" Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 211 821; www.mbpzhr-ks.net
MINISTARSTVO RADA I SOCIJALNE ZAŠTITE	Ul. "UÇK-2", Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 200 26 112; http://mpms.rks-gov.net/
MINISTARSTVO ZA TRGOVINU I INDUSTRIJU - AGENCIJA ZA PODRŠKU MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA	Ul. "Muharrem Fejza", p.n. Lagjja e Spitalit, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 200 36 585 / 528; www.sme-ks.org
MINISTARSTVO KULTURE, OMLADINE I SPORTA	Ul. "Nëna Terezë" pn, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 211 637; http://www.mkr-ks.org/
BRITISH COUNCIL KOSOVO	Ul. "Perandori Justinian" 6, Qyteza Pejton, Prishtinë Tel.: + 381 (0) 38 243 292; www.britishcouncil.org/kosovo
ŠVEDSKA AGENCIJA ZA MEĐUNARODNI RAZVOJ I SARADNJU	Tel.: +381 (0) 38 245 795 ext: 8213; www.sida.se
POPULACIONI FOND UJEDINJENIH NACIJA (UNFPA)	Ul. "Qyteza Pejton" Nr. 14, Prishtinë +381 (0) 38 249 088; www.unfpakos.org
AGENCIJA SJEDINJENIH DRŽAVA ZA MEĐUNARODNI RAZVOJ (USAID)	Ul. "Ismail Qemali" Nr.1, Arbëri, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 243 673; www.usaid.gov/missions/kosovo
KANCELARIJA SVETSKE BANKE NA KOSOVU	Ul. "Mujo Ulqinaku" Nr.3, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 249 459 / 249 780; www.worldbank.org/kosovo
KANCELARIJA ZA VEZU EVROPSKE KOMISIJE NA KOSOVU	Kosova Ul. 1 P.O. Box 331, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 51 31323; www.delprn.ec.europa.eu
KANCELARIJA " FRIEDRICH EBERT" FONDACIJE U PRIŠTINI	Ul. Rexhep Luci 5/2 10000 Prishtinë +381 (0)38 243 785; www.fes-prishtina.org
MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA ZA MIGRACIJU (IOM)	Ul. "Ferid Curri", Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 249 040; www.iom.int
KOSOVSKA FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO (KFOS)	Ul. "Imzot Nike Prela" Nr. 13, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 542 157 / 542 157
KOSOVSKA FONDACIJA ZA CIVILNO DRUŠTVO (KCSF)	Ul. "Fazli Grajcevc" Nr. 4/a, Prishtinë +381 (0) 38 / 248 - 636 / 248 - 636
ASOCIJACIJA KOSOVSKIH OPŠTINA	Ul. "Gustav Mayer" Nr.5, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 245 734, 245 735; info@komunat-ks.net www.komunat-ks.net
USAID NOA – NOVE MOGUĆNOSTI ZA POLJOPRIVREDU	Ul. "Peyton" Nr.1, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 223 696; www.iomkosovo.org

LISTA POTENCIJALNIH DONORA

NJEMAČKO DRUŠTVO ZA MEĐUNARODNU SARADNJU (GIZ)	Ul. "Anton Çeta" Nr. 1, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 233 002 100; giz-kosovo-buero@giz.de ; www.giz.de
AMBASADA SJEDINJENIH DRŽAVA NA KOSOVU	Ul. "Nazim Hikmet" Nr. 30, Arberia/Dragodan Tel.: +381 (0) 38 59 59 3000; PaPristina@state.gov http://pristina.usembassy.gov/
AMBASADA NJEMAČKE NA KOSOVU	Ul. "Azem Jashanica" Nr. 17, Dragodani II, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 254 577; info@pris.diplo.de
AMBASADA NORVEŠKE NA KOSOVU	Ul. "Sejdi Kryeziu" Nr. 6, 10000 Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 232 111 00; embpri@mfa.no / visa.prishtina@mfa.no
AMBASADA FINSKE NA KOSOVU	Ul. "Perandori Justinian" Nr. 19, Pejton, Prishtinë Tel.: +386 43 737 000; +386 (0) 43 723 723 sanomat.pri@formin.fi
AMBASADA HOLANDIJE NA KOSOVU	Ul. "Xhemajl Berisha", Nr. 12, Velani, Prishtinë Tel.: +381 38 516 101 / 516 102; nl_kosovo@yahoo.com
AMBASADA ŠVAJCARSKJE NA KOSOVU	Ul. "Adrian Krasniqi" Nr. 11, 10060 Prishtinë Tel.: +381 38 248 088/089
ŠVAJCARSKA AGENCIJA ZA SARADNJU I RAZVOJ (SDC)	Ul. "Rexhep Mala" Nr. 6, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 248 091 / +381 (0) 38 248 092 / +381 (0) 38 248 093 http://www.swiss-cooperation.admin.ch/kosovo/
FOND ZA RAZVOJ ZAJEDNICA (CDF)	Ul. "Sejdi Kryeziu" Nr. 16, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 249 677 / 678; info@kcdf.org www.kcdf.org
CENTAR ZA RAZVOJ PREDUZETNIKA I MENADŽERA (CEED)	Ul. "Bajram Kelmendi" Nr. 34, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 220 075; kreshnik@ceed-kosovo.org http://www.ceed-kosovo.org/
EU-KOSVET	Ul. "Zenel Salihu", Nr.28, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 518 858; www.eukosvet6.com/
HELVETAS - KOSOVO	Ul. "Nazim Gafurri" 33, P.O. Box 2, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 517 715; kosovo.info@helvetas.org http://www.helvetas.org

MIKROFINANSIJSKE INSTITUCIJE:	ADRESE I KONTAKT DETALJI:
TIMI INVEST	Ul. "Rexhep Krasniqi" p.n, Lagja e Emshirit, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 612 613; info@timiinvest.com www.timiinvest.com
START	Ul. "Shefqet Shkupi" Nr.10, Lagja Emshir, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 552 431; mfi_start@yahoo.com

LISTA POTENCIJALNIH DONORA

PERSPEKTIVA 4	Ul. "Lidhja e Prizrenit", Klinë Tel.: +377 (0) 44 352 620; perspektiva4@yahoo.com
MESHTEKNA	Ul. e Brodit, Bresanë, Dragash Tel.: +377 (0) 44 335 431; meshtekna@yahoo.it
RURALNI KREDIT KOSOVA	Ul. "Rexhep Mala", Nr. 4, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 243 554; lulzimsadrija@hotmail.com ; krk_imf@hotmail.com
KOSINVEST WORLD VISION	Qyteza Pejton 2A-2, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 240 664 / 242 726 ruso_kharabadze@wvi.org ; rusdan_kharabadze@wvi.org www.wvi.org
"KOSOVO GRAMEEN MISSIONE ARCOBALENO" MIKROKREDITNI FOND (KGMAMF)	Ul. "Kahremon Malushaga" Nr. 118, Pejë Tel.: +381 (0) 39 432 842; kgmpeje@hotmail.com www.grameen.com
KEP TRUST	Ul. "Bajram Kelmendi" Nr.16, Prishtina, Kosovë Tel.: +381 (0) 38 245 549; Tel.: +381 (0) 38 245 011 info@keponline.net ; www.keponline.net
FONDACIJA ZA MEĐUNARODNU PODRŠKU ZAJEDNICE (FINCA)	Ul. "Bedri Pejani" Nr. 4, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 226 721 / 226 722 info@fincakosovo.org ; www.finca-ks.org
QELIM KOSOVO	Ul. "UÇK", kati III, Nr. 43, Gjakovë Tel.: +381 (0) 390 21 484; petrit_hasanaj@hotmail.com www.celim.org
ZAVET MICROFINANCE	Ul. "UÇK" Nr. 18, Prishtinë Tel.: +381 (0) 38 225 023 / 247 951 info@bzmf.org ; www.bzmf.org
AGENCIJA ZA FINANSIRANJE NA KOSOVU (AFK)	Ul. "Lidhja e Prizrenit" Nr.1, Pejë Tel.: +381(0) 39 42 42 42; afk_info@yahoo.com www.afkonline.org

ŽENSKA UDRUŽENJA:	ADRESE I KONTAKT DETALJI:
POSLOVNO UDRUŽENJE ŽENA "SHE-ERA"	Ul. "Ismail Qemali" Nr. 9, Çarshia e Jupave, Gjakovë +381 (0) 390-323-194; wsheera@gmail.com
MREŽA ŽENA KOSOVA (KWN)	Ul. "Hajdar Dushi" C-2 II/8, Prishtinë +381 (0) 38 245 850
ŽENSKA PRIVREDNA KOMORA "G7"	Ul. "Nëna Terezë" Prishtinë g7kosova@yahoo.com
MREŽA ORGANIZACIJA ŽENA ROMA, ASHKALIJA I EGIPĆANA (RROGRAEK)	Ul. "UÇK" K-14, Përdhesë, Nr. 1A-1, Prishtinë +381 (0) 38 733 265; info@rrograek.org

ECMI Kosovo

Ul. Nëna Terezë Br. 41, Apt. 29
10000 Prishtinë/Priština, Kosovo
Tel.: +381 (0) 38 224 473

Email: info@ecmikosovo.org

Web: www.ecmikosovo.org

Ul. Čika Jovina Br. 3, 1st Fl

38220 Mitrovica/Mitrovicë North, Kosovo

Tel.: +381 (0) 64 00 55 488

RROGRAEK

Ul. UÇK K-14, Prizemlje, Br. 1A-1
10000 Priština, Kosovo
Tel.: +381 (0) 38 733 265

Email: info@rrograek.org

Web: <http://rrograek.org/>

